

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 11 | Nummer 2 | september 2011

De improvisatiemaatschappij

Leren van De Rijdende Rechter

Geschiedenis van het GPV

Moord in de kathedraal

Vertrouwen winnen

VOORwoord

Vertrouwen winnen

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Heeft u er nog een beetje vertrouwen in? Banken vallen om, economieën staan op instorten, schuldenlasten stijgen, politici zitten met de handen in het haar. Tegelijk groeit populisme in een context van moreel relativisme en staat tolerantie onder druk. Kortom, het eind van onze westerse beschaving is nabij. Of is dit overdreven? Ik moet zeggen dat ik in sommige buien – ook gedurende de afgelopen zomertijd – toe mag geven aan een zeker pessimisme, een wantrouwen in de toekomst.

ZONDER VERTROUWEN GEEN SAMENLEVING

Vertrouwen heeft te maken met het geloof dat de ander zich houdt aan afspraken, aan beloftes. Het speelt op alle terreinen in de samenleving. In huwelijken, gezinnen, maar ook in de buurt. Als je je grasmaaier uitleent aan de buurman verwacht je die weer terug te krijgen. Dat lijkt normaal, maar spreekt niet vanzelf. In Groot-Brittannië vertrouwt minder dan de helft zijn buurtgenoten. En slechts 30% stemt in met de stelling dat 'de meeste mensen kunnen worden vertrouwd'.

NO WE CANNOT

Het vertrouwen in de politiek is laag. Mensen vragen zich af: doen politici wel de goede dingen? En doen ze de dingen wel goed? Media voeden deze sentimenten, goed nieuws is geen nieuws. Het vertrouwen in het democratisch bestel is gelukkig wel hoog. Maar ook dat kan veranderen. De financieel-economische crisis toont het onvermogen van de politiek aan, in Nederland, de EU en de VS. Het lukt leiders niet om de problemen op te lossen, terwijl burgers dat wel verwachten. Ze beloven dingen die ze niet kunnen waarmaken. Yes we can? Soms is het beter te zeggen: no we cannot! Ook buiten de politiek worden buitensporige beloftes gedaan. En als die niet uitkomen, voelen mensen zich verraden en keren ze zich tegen de instituties van politiek, recht en de bankwereld.

GOUDEN KALF

Op de beurzen verdampt het geld. Mensen vluchten in goud, als laatste redmiddel. Maar voor echt houvast is meer nodig dan een gouden kalf. Hier raken we met het thema vertrouwen aan een existentiële laag. Hans Boutellier spreekt van een alomtegenwoordig gevoel van overbodigheid, van de ervaring voortdurend de trein te missen. Het leven in een grenzeloze wereld zorgt voor groeiende behoefte aan houvast. Worden we nog gekend? Mogen we er zijn? Roel Kuiper wees eens op het dragende karakter van vertrouwen: het vertrouwen dat anderen er onvoorwaardelijk voor je zijn, je niet in de steek laten als het er echt op aankomt. En ten diepste: het vertrouwen dat ons leven gedragen wordt, dat God zelf voor ons instaat en er voor ons is.

INHOUDSOPGAVE

04 - 'Mensen hebben het gevoel voortdurend de trein te missen' | INTERVIEW MET HANS BOUTELLIER

08 - De Rijdende Rechter als voorbeeld | BORT KOELEWIJN

12 - Vertrouwen en onbehagen in onze democratie | GEERT JAN SPIJKER

18 - Veiligheid: te koop? | WILLEM-JAN KORTLEVEN

22 - Vertrouwen in Europa? | JOHANNES DE JONG

24 - Moord in de kathedraal | RICHARD STEENVOORDE

32 - Het verbod op ritueel slachten | FRITS KALBERG

34 - Een mooi verhaal over het GPV | GUIDO HOOIVELD

38 - Goed bestuur dichtbij de burger, in de praktijk | PIET ADEMA

44 - 'Een vangnet is geen hangmat' | INTERVIEW MET ADRIAAN HOOGENDOORN

46 - Lokaal werken aan politiek profiel | ANNERIEKE PRUIM

47 - Column: Overheidsbeleid debet aan rellen | HERMAN SIETSMa

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 11, nummer 2, september 2011
Op!age: 4300 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-11-2011
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor svp wel eerst contact op.
- Abonnement per 01-01-2010: € 18,50* per jaar. T/m 26 jaar € 14,00.*
- Donateurschap WI per 01-01-2010: €32,50* per jaar. T/m 26 jaar € 18,50.*
- Donateur WI (kwartaalbetaling) €8,50 alleen mogelijk met aut. incasso.
- * Bij aut. incasso, anders €2,50 toeslag.

Redactie:
Herman Sietsma (hoofredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista -creactief buro

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, "Mr. G. Groen van Prinsterer stichting" Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toetsing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2011
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

‘Mensen hebben het gevoel voortdurend de trein te missen’

**HANS BOUTELLIER
SCHEPT ORDE IN DE
MAATSCHAPPELIJKE
CHAOS**

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Ambtenaren die aangeven dat ze het ook niet meer weten, wet-houders die snakken naar richting: Hans Boutellier maakt het regelmatig mee als onderzoeker en adviseur. Hij constateert grote verlegenheid in het openbaar bestuur: er is veel gedoe zonder idee. Maar hij is er niet cynisch over, heeft eerder mededogen. En hoop. “We leven inderdaad in een onoverzichtelijke tijd. Maar er is meer orde dan we denken.” Een gesprek naar aanleiding van zijn boek *De improvisatiemaatschappij*, dat verwantschap heeft met het christelijk-sociale denken. “Er is momenteel een beweging gaande van Big State naar Big Society. De geruststelling die ik wil meegeven is: we kunnen die stap maken! Heb er vertrouwen in!”

ONOVERZICHTELIJKHEID EN ORDE

De samenleving bevindt zich in uw beschrijving in een overgangsfase: van een verticale naar een horizontale wereld. Wat bedoelt u daarmee?

Ten tijde van de verzuiling had je een aantal levens-beschouwelijke zuilen met daarin een duidelijke hiërarchie: de elite en de overige rangen en standen. Binnen elke zuil was een grote coherentie van waarden, normen, gedragsvoorschriften en bijbehorende instituties. Dit alles is inmiddels verdwenen, groten-deels althans. Dat komt door drie ontwikkelingen (de drie i's): internationalisering, individualisering en informatisering. Vooral die laatste vind ik erg

belangrijk. Helaas is die in Nederland nogal onderschat, omdat informatisering bij ons nogal postmodern is uitgelegd. Alsof alles hierdoor vloeibaar is geworden en er helemaal geen vastigheid meer zou zijn.

U ziet die vastigheid wel?

We leven dan wel in een netwerksamenleving, maar ik constateer wel degelijk sociale orde. Hoe die orde er precies uitziet en welke vastigheid die precies biedt is mijn voortdurende wetenschappelijke zoektocht. Maar ik zie naast toenemende horizontalisering nog steeds gezagsrelaties en instituties. Sterke verbanden – strong ties – als staat en gezin staan best stevig in hun schoenen. Ik zie in mijn eigen gezin hoe verbazingwekkend krachtig zo'n institutie is. Om van louter wanorde te spreken vind ik te gemakkelijk. Gezagsrelaties blijven ook bestaan. Kijk maar om je heen: de politie kan nog steeds bekeuringen uitdelen, ouders geven richting aan de opvoeding van hun kinderen, enzovoorts. Er is continuïteit, maar wel anders!

Dat sluit aan bij christelijk-sociaal of antirevolutionair denken dat aan de Vrije Universiteit – waar u hoogleraar bent – door mensen als Kuyper en Dooyeweerd is ontwikkeld: denken vanuit de samenleving met veel nadruk op instituties.

Dat klopt, ik herken me daar ook wel in, in de nadruk op samenleving en verbanden. Het van onderop denken vind ik belangrijk. Ons omroepstelsel vind ik daarvan een mooi voorbeeld. Dat past ook uitstekend in een netwerksamenleving. Het zou jammer zijn als dat stelsel gecentraliseerd wordt. Wat ik wel vind is dat in de lijn van 'soevereiniteit in eigen kring' strong ties vaak zijn overschat. De drie i's beïnvloeden en ondermijnen sterke verbanden natuurlijk wel. Weak ties worden dominanter, daarvan moeten we ons rekenschap geven. Dat zie je onder meer rond leiderschap. In een hoofdstuk dat

‘WAT WE NU MEEMAKEN IS EEN BEZUINIGINGSKABINET ZONDER VISIE. HET RISICO DAARVAN IS DAT HET BELEID HARDOCHTIG WORDT. DAT EEN KLAKKELOOS MARKTVERHAAL DE BOVENTOON GAAT VOEREN’

ik in de nieuwe druk van het boek toevoeg spreek ik van een toename van ‘licht leiderschap’. Daarmee doel ik op subtiele manieren van richting geven. Vergelijk het met een combo, waarin een licht knikje volstaat om de muziek de juiste kant op te sturen. Subtiel vanuit een zelfverkozen hiërarchische relatie.

Wat betekent dit lichte leiderschap voor het overheidsgezag en voor de sturingsmogelijkheden van de overheid?

Politiek en bestuur moeten veel meer volgend durven te zijn op ontwikkelingen. Goede initiatieven ondersteunen, constructieve verbanden faciliteren. En negatieve dynamiek indammen en begrenzen. Maar niet alles zelf proberen te doen of tot ontwikkeling willen brengen. Faciliteren en begrenzen, dat zou het credo moeten zijn van modern bestuur.

MORELE RICHTINGLOOSHEID

U spreekt van institutionele complexiteit, maar ook van morele richtingloosheid. Hoe hangen die beide samen?

Er is minder morele coherentie dan vroeger. Dat betekent niet dat onze tijd immoreel is, maar wel dat het veel moeilijker is om hier eenduidig over te spreken. En dit heeft gevolgen voor de overheid. Ik spreek wethouders die echt snakken naar richting: welke kant moeten we op met beleid? Of professionals op scholen die zich afvragen: wat is onze kerntaak precies? En bij burgers zie je onbehagen en onbestendigheid: waar gaat het naartoe met Nederland in deze ingewikkelde tijd? Waar vinden we houvast? Er zijn zoveel en zulke snelle veranderingen dat gewoonten nauwelijks kunnen ontstaan. Dat geeft onrust en onzekerheid. Mensen krijgen het gevoel voortdurend de trein te missen.

Heeft het onbehagen met meer te maken dan alleen de toegenomen hufferigheid?

Conservatieven wijzen terecht op de morele component en op het belang van deugden, maar het huidige onbehagen gaat dieper. Het heeft te maken met een besef van zin en erkenning. Uiteindelijk gaat het erom dat ieder mens er mag zijn en erkend wordt in zijn of haar waardigheid. Ieder mens wil aangesproken worden als mens. Dat is de kern van een beschaving: ieders aanspreking tot identiteit. De huidige grenzeloze wereld creëert een gebrek aan erkenning – ondanks de schijn van het tegendeel - en daar worden we nu mee

geconfronteerd. Het wezen van de huidige woede is: gevoel van overbodigheid, onopgemerkt blijven, voorbijgelopen worden.

Is Balkenende's waarden en normendebat daarom nooit goed van de grond gekomen?

Balkenende's morele appel was begrijpelijk, maar zijn morele model klopte niet. Hij had zich onvoldoende rekenschap gegeven van de nieuwe sociale netwerkstructuren, waarin mensen veel meer zelf aan zet willen zijn. We moeten niet meer pogen een alomvattende publieke moraal te formuleren die we van bovenaf kunnen opleggen. Dat idee had ik zelf aanvankelijk ook, maar dat heb ik laten varen. Het is niet mogelijk, maar ook niet nodig. Publieke moraal is afhankelijk van zelfbewuste instituties. De praktijken die zich daarbinnen afspelen hebben in zichzelf al een richting, een normativiteit. Daar moeten we bij aansluiten. Door dat te gaan beseffen ben ik minder pessimistisch geworden over onze morele situatie.

Dat moet u toelichten.

In onze samenleving heb je allerlei instituties – denk aan scholen, gezinnen, jeugdzorg, woningcorporaties, welzijnsorganisaties – die alle hun eigen opdracht hebben. In die instituties spelen praktijken een rol met een eigen, immanente betekenis. De praktijken binnen die instituties hebben zelf een normatieve richting. Denk aan schaken: dat spel bestaat uit regels, uit een praktijk die je oproept tot een bepaalde handeling. Of taal of timmeren: ook dat zijn praktijken die je goed of minder goed kunt doen. Iets goed doen vereist dat je beantwoordt aan een bepaalde, gegeven normativiteit. Daar kun je niet omheen, je moet erop aansluiten. Dat brengt ook orde en duidelijkheid met zich mee.

IMPROVISATIEMAATSCHAPPIJ

U heeft het over kernfuncties van instituties. Veel instituties hebben niet meer helder voor ogen waarom ze er zijn. Zorgt dat voor veel onnodige sociale wanorde?

Zo zou je het kunnen zeggen. Voor een aantal sectoren heb ik geformuleerd wat de kernfunctie is: bij school is dat overdracht, bij zorg empathische ondersteuning, enzovoorts. Als we deze centrale functies weer helder krijgen, is er een hoop helderheid gewonnen. Instituties moeten functioneren vanuit hun kernfunctie. Woningcorporaties moeten niet ineens ‘in hotels’ gaan - typisch een geval van

niet meer weten wat je bestaansrecht precies is. Door de toenemende maatschappelijke complexiteit zijn organisaties steeds genoodzaakt vanuit hun identiteit te opereren en na te gaan welke opdracht ze in de samenleving hebben. Ieder moet zich toeleggen op zijn eigen taak. Vergelijk het met een combo: een bas is geen drum, beide spelen een eigen rol in het geheel, beide hebben een eigen instrumentarium en daarbij behorende verantwoordelijkheid.

Hoe kunnen we bepalen wat die opdracht precies is?

Uiteindelijk is de keuze daarvoor normatief. Maar de traditie kan wel richtinggevend zijn, tenzij ze ontwikkeling in de weg zit. Bij de invulling van onze sociale praktijken staan we op de schouders van velen. Van de wijsheid van onze voorouders moeten we leren. Dan kun je de immanente betekenis van een praktijk eruit pikken. Ik heb het verwijt gekregen van essentialisme, maar zie het toch vooral als historisch resultaat. Praktijken hebben alle hun eigen canon. Die is niet eeuwig, maar ook niet zonder betekenis. Het blijft uiteindelijk mensenwerk, het blijft improviseren.

Improviseren is dus niet vrijblijvend?

Zeker niet. Improviseren geeft vrijheid, maar wel georganiseerde vrijheid. Improvisatie laat ruimte voor orde te midden van de chaos: soms klopt het, soms niet. Vergelijk het met een musicus in een combo. Die heeft vrijheid, maar is ook gebonden: aan de regels van de muziek, de traditie waarin hij staat, de eisen van een bepaald instrument, het gemeenschappelijke ritme. Er is altijd wederkerigheid, we moeten elkaar de ruimte geven. [Lachend:] Die metafoor van het improviseren is echt goed.

NIEUWE SOCIALE POLITIEK

Als ik u zo hoor zal de visie van het vorige kabinet, dat wilde investeren in de samenleving, u hebben aangesproken.

Van Balkenende IV was ik best gecharmeerd. Dat denken vanuit de samenleving is goed, bijvoorbeeld

Hans Boutellier is hoogleraar Veiligheid & burgerschap aan de VU en directeur van het Verwey-Jonker instituut. Hij schreef eerder o.a. *De veiligheidsutopie; hedendaags verlangen en onbehagen rond misdaad en straf*.

zoals Rouvoet met de Eigen Kracht conferenties dat wilde vormgeven. Dat sluit goed aan bij de grote beweging die gaande is: van Big State naar Big Society. De geruststelling die ik met dit boek wil meegeven is: we kunnen die stap maken, heb er vertrouwen in! Helaas, moet ik eraan toevoegen, is de politieke realiteit weerbarstig. Wat we nu meemaken is een bezuinigingskabinet zonder visie. Het risico daarvan is dat het beleid hardvochtig wordt, dat een klakkeloos marktverhaal de boventoon gaat voeren.

Welke rol speelt vertrouwen in een improvisatiemaatschappij? Kan de politiek hier een stimulerende rol spelen?

Relaties in netwerken behoeven een betrouwbaarheid. Ik wil bijvoorbeeld zeker weten dat een ander doet wat hij heeft toegezegd. Dat is altijd al zo geweest, maar de relaties zijn nu vaak lichter en losser. Om relaties te regelen kunnen we gebruik maken van wet- en regelgeving, contracten, convenanten, schriftelijke afspraken. Daarmee redeneren we in termen van controle, en die is vaak nodig. Maar een wereld van louter controle is onleefbaar. We hebben daarnaast relaties op basis van goed vertrouwen en wederkerigheid. Ik doe iets in het vertrouwen dat een ander indien nodig op vergelijkbare wijze zal handelen. Controle en vertrouwen beschouw ik als de morele parameters van de netwerksamenleving. Als een sociaal verband goed georganiseerd is, volstaat een zekere mate van ondersteuning, maar is controle niet noodzakelijk. Maar soms is controle nodig om zaken goed geregeld te krijgen.

Uw boek sluit af met ‘de Politiek van het improviseren’. Wat heeft die voor gevolgen op lokaal niveau?

De lokale politiek zal meer moeten denken in samenspel en samenwerking tussen politiek, organisaties en burgers. Er komt bijvoorbeeld steeds meer aandacht voor coöperatieve verbanden. Een voorbeeld is Stadsdorp Zuid, een vereniging in Amsterdam die onderling diensten regelen zonder dat het bestuur eraan te pas komt. Zo zijn er veel meer initiatieven die van onderop de Big Society vormgeven. Zoek ze op, ga met ze in gesprek, organiseer aanspreekbaarheid en aanspreking. Mensen zoeken naar verbanden waarbinnen ze betekenisvol zijn. Maar zorg ook voor het tegengaan van uitsluiting en onderdrukking. Dat is nieuwe sociale politiek van de netwerkmaatschappij: zorgen dat iedereen zijn partijtje mee kan blazen. ■

DOOR BORT KOELEWIJN

Velen klagen over een kloof tussen overheid en burger. Niet alleen landelijk, ook lokaal. Een kloof kan leiden tot wantrouwen in de overheid. Onbekend maakt immers onbemind. En wantrouwen leidt tot een tekort aan legitimiteit van besluiten. Dat is vooral problematisch als besluitvorming omstreden is (bijvoorbeeld bij bezuinigingen). Hoe moeten (lokale) politici met de kloof omgaan? Hoe kunnen ze de legitimiteit van hun besluiten vergroten? Leer van 'De Rijdende Rechter'!

Wij Nederlanders hechten met elkaar aan een behoorlijke mate van betrokkenheid van inwoners bij het openbaar bestuur. Wij zijn teleurgesteld als nog geen 70% van de kiesgerechtigden naar de stembus gaat. We voelen ons niet prettig als een groot deel van de bevolking het openbaar bestuur ziet als figuren die maar wat doen, als lui die zich weinig gelegen laten liggen aan wat er onder de bevolking werkelijk leeft. Sommigen spreken over een kloof tussen burgers en bestuur of in elk geval tussen burgers en politiek. Hoe kunnen we die betrokkenheid een positieve wending geven? Een betrouwbare overheid is een eerste vereiste. Dat zal gevoerd moeten worden door de ervaring dat bestuurders en politici oprecht en eerlijk handelen. Terecht dat aandacht voor integriteit momenteel een belangrijk aandachtspunt is. Maar dat alleen is niet voldoende. Samen willen we ook werken aan verbetering van de legitimiteit van het besturen in die zin dat ook voor onwelgevallige besluiten op z'n minst een zeker begrip kan worden opgebracht.

140.000 REGELS

Onze samenleving is complex. Burgers, bedrijven en instellingen hebben tal van eigen belangen die onderling kunnen conflicteren. De overheid ziet zich nogal eens voor de taak gesteld om in controversiële zaken keuzen (in regels of besluiten) te maken.

Bort Koelewijn is burgemeester van Kampen.

Het is onvermijdelijk dat ze soms mensen of groepen tegen het hoofd stoot. Welke regels er gelden is ook lang niet altijd duidelijk. In Nederland gelden alleen op centraal niveau al ongeveer 140.000 wettelijke bepalingen. Dan hebben we ook nog te maken met regels op plaatselijk niveau en met Europese regelgeving. De praktijk waarmee onze burgers te maken hebben voltrekt zich niet altijd eenvoudig langs de grenzen van die regels. Aanleidingen genoeg voor het vormen van conflicten, die om een oplossing vragen.

ALLEEN CONTACT MET AMBTENAREN

Om het vertrouwen van burgers in overheidsbesluiten te bevorderen is in de bestuursrechtspraak een groot aantal beginselen van behoorlijk bestuur ontwikkeld, die ondertussen voor een deel wettelijk zijn vastgelegd. Gelijke gevallen moeten gelijk worden behandeld en op deze manier moet (politieke) willekeur worden voorkomen. Bestuurders moeten aanvragen onbevooroordeeld behandelen. Bestuurders hebben een boodschap aan gewekte verwachtingen. Voordat een besluit wordt genomen moet fatsoenlijk onderzoek naar de feiten worden uitgevoerd. Als belanghebbenden het niet eens zijn met een besluit, dan krijgen zij de mogelijkheid voor bezwaar en beroep. Een onafhankelijke rechter beoordeelt het besluit.

Menig gemeentebestuur doet bovendien onderzoek naar de tevredenheid van inwoners die een bezwaarschrift hebben ingediend over de behandeling daarvan binnen de gemeente. Deze vormen van besluitvorming komen steeds meer in het licht te staan van de dienstverlening van de gemeente. Op zichzelf niet verkeerd, maar de rol van het bestuur en de politiek wordt wel steeds minder direct ervaren. Rechtstreekse communicatie met bestuurders vindt ook nauwelijks plaats. Het besluit van de gemeente wordt vaak in mandaat door een ambtenaar genomen. Wanneer een bezwaarschrift wordt ingediend dan ontmoet de burger niet de wethouder, maar een ambtenaar die het besluit van de gemeente verdedigt en een bezwarencommissie die vooral procedureel toetst of de gemeente een rechtmatig besluit heeft genomen. En bij een beroep op de rechter is dat niet anders.

GROTE AFSTAND

De mogelijkheden voor burgers om met bestuurders

De Rijdende Rechter

als voorbeeld voor bestuurders

DRAAGVLAK DOOR EENVOUD EN NABIJHEID

rechtstreeks het gesprek aan te gaan over de mogelijkheden om een ander besluit te nemen, of de kwestie vanuit een andere invalshoek te benaderen, zijn in de praktijk beperkt. Dat kan de burger het gevoel bezorgen dat het bestuur weinig toegankelijk is en op te grote afstand staat. Ik denk dat het voor bestuurders belangrijk is om zich actief te

informereren over bezwaren die zijn ingediend en de manier waarop daarmee wordt omgegaan. En dan met name om te toetsen of er wel voldoende recht wordt gedaan in het individuele geval. Een bezwaarschrift dient ertoe om na te gaan of er redenen zijn tot heroverweging van het genomen besluit. In de praktijk kan dit gemakkelijk verworden tot een toets

of het genomen besluit er redelijkerwijs en gezien de regels mee door kan. Maar zo komt het niet tot een echte inhoudelijke heroverweging. In de communicatie daarover ligt wel een kans voor betere legitimatie naar inwoners toe.

GEVOEL VAN RECHTVAARDIGHEID

In de sociale wetenschappen is onderzoek gedaan naar de vraag onder welke condities mensen een procedure als rechtvaardig ervaren. Mensen kunnen vaak wel begrijpen dat ze niet altijd hun zin kunnen krijgen. Wanneer kunnen zij begrip opbrengen voor een besluit dat genomen wordt en dat zij graag anders zouden zien? In het kader van mediation verwijst Brenninkmeijer wat dit betreft naar het begrip procedurele rechtvaardigheid. Van procedurele rechtvaardigheid is sprake als de procedure transparant is, wanneer betrokkenen zeggenschap hebben over de procedure en de inhoud, als de procesbegeleider neutraal is, wanneer belanghebbenden vertrouwen hebben in het proces, zij zelf direct invloed kunnen uitoefenen op de uitkomst en zij eerlijkheid ervaren. Dan kunnen zij toch tevreden zijn met de uitkomst.

MEDIATION

Brenninkmeijer e.a.¹ zien in mediation mogelijkheden om deze principes in praktijk te brengen. Als het gaat om overheidsbesluiten ligt dat moeilijker. Want dan nemen immers niet de deelnemende partijen, maar het overheidsorgaan een besluit. Dat neemt naar mijn mening niet weg dat in de praktijk de intenties van procedurele rechtvaardigheid in het besluitvormingsproces zoveel mogelijk een plek kan worden gegeven. De gemeenteraad stelt de kaders vast voor subsidieverlening aan instellingen en verenigingen. Daaraan vooraf kan heel goed een procedure worden ingericht die voor die instellingen en verenigingen duidelijk is, die met hen besproken is, waarin zij open hun belangen naar voren kunnen brengen, waarin zij ook de gelegenheid krijgen om op de inbreng van het college en van fracties te reageren en waarin de raadsfracties gemotiveerd hun keuzen presenteren. Het is de kwaliteit van het college en de fracties om het publiek te laten ervaren dat eerlijk met de belangen wordt omgegaan.

LEREN VAN 'DE RIJDENDE RECHTER'

Vertrouwen komt te voet en gaat te paard. Dat

vraagt van alle bestuurders een grote mate van zorgvuldigheid. Communicatie speelt een sleutelrol. En wellicht ook de ervaren nabijheid van instituties. Wat dat betreft onderschrijf ik de noties die NRC-columnist en prominent opiniemaker Bas Heijne² heeft aangereikt als hij het voorbeeld introduceert van De Rijdende Rechter. Besluiten van De Rijdende Rechter worden eenzijdig door de rechter genomen: 'Dit is mijn besluit en daarmee zullen jullie het moeten doen!'. De televisiebeelden laten als regel zien dat die beslissing wordt aanvaard. Waarom hier wel? Omdat De Rijdende Rechter:

- de moeite heeft genomen om ter plekke zich op de hoogte te stellen,
- hij zich persoonlijk verstaat met de mensen die onderling een geschil hebben,
- hij zijn vragen in gewone mensentaal stelt
- en dat doet in het plaatselijk dorpscafé waar vrienden en kennissen de zitting kunnen meemaken
- en tot slot: hij deskundigen raadpleegt die voor de belanghebbenden geen vreemden zijn.

CONCLUSIE

Hoe regelen wij dat in de praktijk? Voor een bezoek aan de rechtbank moeten we kilometers afleggen, in civiele zaken geldt een verplichte vertegenwoordiging via advocaten en er is sprake van taalgebruik dat naar cliënten toe vaak om vertaling vraagt. Hoe kan dit beter? Als het om bestuurders gaat, kunnen we hiervan leren door

- ons ook ter plekke op de hoogte te stellen,
- ervoor te zorgen dat we niet selectief te werk gaan als het gaat om de mensen met wie wij spreken,
- ingewikkelde zaken zo eenvoudig weer te geven dat iedereen ze kan begrijpen.

Zo kunnen we draagvlak en begrip winnen, ook voor onwelgevallige besluiten. Het komt de legitimiteit van het bestuur en uiteindelijk het democratisch bestel ten goede. ■

EINDNOTEN

¹ *Handboek Mediation*, 4e herziene druk, pag. 5, A.F.M. Brenninkmeijer, H.J. Bonenkamp, K. van Oyen, H.C.M. Prein

² Heijne sprak hier o.a. over tijdens het jaarcongres Nederlands Genootschap van Burgemeesters in 2010.

Onder toezicht oog van Groen

MET UW STEUN

Net verhuisd, neergestreken in een nieuw pand, vlakbij het station. Uit de eerste doos die ik uitpak, komt als eerste het portret van Groen van Prinsterer. Hij krijgt een ereplek op mijn vensterbank en onder zijn toezicht oog ga ik op onze nieuwe werkplek aan de slag.

Bij het werk van het WI staan we – in geestelijk opzicht – op de schouders van mannen als Groen. In zijn traditie willen we opnieuw geloof en politiek verbinden. Zo staan we voor de vragen van onze tijd. Wat is de toekomst van Europa? Wat is in een tijd van bezuinigingen de taak van de overheid?

Hoe krijgen we een sterke samenleving? Wat zijn waarborgen voor onze geestelijke vrijheid? Waar klopt het hart van christelijke politiek?

De grote vragen van onze tijd willen we beantwoorden in het licht van een open bijbel. Dat is het werk van het WI en dat doen we met uw steun. Als u ons een extra duwtje in de rug wilt geven, kan dat via de bijgevoegde acceptgiro. Dank alvast!

Met een hartelijke groet,
Gert-Jan Segers (directeur Groen van Prinstererstichting, WI ChristenUnie)

WI CONGRES HET VERHAAL VAN DE CHRISTENUNIE

ZATERDAG 12 NOVEMBER 2011 STADSCAFÉ
DE OBSERVANT AMERSFOORT MET GERT-JAN
SEGRS, ROEL KUIPER, ARIE SLOB E.A.

VOOR MEER INFORMATIE ZIE WWW.WI.CHRISTENUNIE.NL

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Over het functioneren van onze democratie bestaan veel misverstanden. De klaagzangen overheersen: steeds minder mensen gaan stemmen, de kloof tussen overheid en burger groeit, het vertrouwen in de politiek is ver te zoeken en kiezers zijn stuifzand geworden. Maar zijn die beelden wel in overeenstemming met de feiten? En wat betekenen ze voor politieke partijen?

Afgelopen voorjaar werd de democratic audit gepresenteerd. Vijftig politicologen en bestuurskundigen evalueerden – met steun van de rijksoverheid – het feitelijk functioneren van ons democratisch bestel. Er kwam een rapport getiteld ‘Van afspiegelen naar afrekenen?’ (AA) en een onderliggende bundel ‘Democratie doorgelicht’ (DD). De conclusie van het rapport is, gek genoeg, verontrustender dan de feiten die uit het onderzoek naar voren komen.

HET GELOOF IN DE KLOOF

Tussen Kamerleden en burgers bestaat een kloof. Althans, dat vond tweederde van onze parlementariërs in 2006. Betekent dat ook dat er een vertrouwensbreuk is, een legitimiteitscrisis? Is het denkbaar dat onze democratie onverwachts zal omvallen? Geen rare vraag, want een breed gedeelte en duurzame onvrede kan de democratie gaan ondermijnen. Maar het valt vooralsnog mee. Nederland kent de afgelopen decennia een royale en stabiele meerderheid die tevreden is met het functioneren van de democratie. Let wel, het gaat om vertrouwen in het bestel. Vertrouwen in regeringen wisselt, maar ook dat is bijna nergens hoger dan in Nederland. Het vertrouwen in politieke partijen en politici ligt wel laag; er zijn vrijwel geen maatschappelijke instellingen die zo laag scoren als de politiek. Lageropgeleide kiezers laten het meeste wantrouwen zien. “Het minste vertrouwen in overheid en regering hebben de laagst opgeleide niet-kerkelijke burgers.” (DD 33)

Alles bij elkaar kunnen we niet spreken van een legitimiteitscrisis. Nederland is nog steeds een high trust country. Er is geen vertrouwensbreuk. Maar, schrijven de auteurs: “het geloof in de kloof is wel

een symptoom dat er iets aan de hand is met ons democratisch bestel dat vraagt om een preciezere diagnose.”(AA22) Er is, kortom, een vaag gevoel van onbehagen. Er is iets aan de hand. We weten niet precies wat, maar er moet wel wat aan gebeuren.

ONS BESTEL IS ACHTERHAALD

Nederland kent sinds de vorige eeuw een consensusdemocratie. Dat betekent dat de nadruk ligt op de bescherming van vrijheden van minderheden. Echte democratie betekent in deze visie afwezigheid van dictatuur (ofwel in de vorm van een eenling

ofwel in die van een meerderheid). Checks and balances staan centraal, het recht perkt de ruimte van politici en meerderheden in. Dit model, ook wel het afspiegelingsmodel genoemd, heeft zijn beste tijd gehad, constateren de auteurs. Het heeft in de afgelopen eeuw zijn waarde bewezen, maar past niet meer in deze tijd. We moeten van afspiegelen naar afrekenen. Van een consensusdemocratie naar een meerderheidsdemocratie. In dat laatste model geeft niet de mening van een of meer hooggeplaatsten de doorslag, maar de meerderheid - iedereen is immers gelijkwaardig.

Ik moet toegeven dat ik – als jurist en als lid van een religieuze minderheid – schrok van deze verschuiving: moeten we ons huidige stelsel met nadruk op bescherming van minderheden en spreiding van machten opgeven en toewerken naar een democratievorm waarin meer doorzettingsmacht is voor regeringen? Maar misschien hebben de politicologen goede argumenten voor deze wending. Ze wijzen op vijf ontwikkelingen die een verandering nodig maken.

- Individualisering. De geïndividualiseerde massa laat zich moeilijk afspiegelen. Men is minder

langdurig lid van min of meer permanente organisaties.

- Horizontalisering: meer Nederlanders zijn hoger opgeleid en daardoor is de mondigheid toegenomen. We zijn kritischer naar gezag, ook naar de politiek.
- Internationalisering: op economisch en cultureel gebied is de wereld, ook Nederland, complexer geworden. De politiek kan steeds minder voorzien wat er gaat gebeuren en het ook minder nationaal sturen.
- Multiculturalisering
- Mediatisering: er is een groeiende wederzijdse afhankelijkheid tussen media en politiek.

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor verschillende deelterreinen? Allereerst kijken we naar de rol van politieke partijen (a), dan naar de kiezers (b) en of die nog wat te kiezen hebben (c) en vervolgens naar de betrokkenheid van burgers op beleid (d). Ik rond af met een bespreking van de conclusie van het rapport.

A. THE PARTY IS OVER?

Politieke partijen spelen een belangrijke rol in het democratisch proces, door de relatie tussen burgers en politici vorm te geven. Tegelijk hebben ze momenteel te maken met functieverlies: de opleidingsfunctie is grotendeels verdwenen, de signaleringsfunctie is door de media overgenomen en de zogenaamde aggregatiefunctie is ook niet meer wat die was: partijprogramma's worden steeds minder bijeengehouden door vastomlijnde ideologieën of levensbeschouwingen (AA 34) en doordat er minder

samenhang is dan voorheen kunnen de partijen uiteenlopende wensen en belangen minder goed onderbrengen ('aggrereren') in coherente programma's. Tegenwoordig zijn veel partijen 'catch all partijen' geworden. De meeste zijn naar het midden getrokken, op zoek naar de kiezer. Volgens sceptici zijn partijen verworpen tot een soort campagne teams die in verkiezingstijd aanzwellen om daarna weer te slinken.

Betekent dit alles het einde van de politieke partij? Naast het functieverlies hebben partijen een paar belangrijke functies behouden, zoals het stellen van kandidaten voor politieke ambten. Of dit voldoende is, moet de toekomst uitwijzen. Volgens de auteurs zal er in ieder geval behoefte blijven aan organisaties die tussen staat en burger instaan. Politieke partijen moeten zoeken naar nieuwe vormen.

B. ZIJN KIEZERS STUIFZAND?

Verkiezingen zijn het belangrijkste instrument van een democratie. Vaak wordt geklaagd over lage opkomsten. De auteurs constateren echter dat er geen structurele neergang is. Wel is er groot verschil tussen de verkiezingen voor de Tweede Kamer (en de gemeenteraad) enerzijds en het Europees Parlement en de Provinciale Staten anderzijds.

Zijn kiezers geworden als stuifzand? Zijn ze na de ontzuiling allemaal aan het zweven geslagen? Dat valt mee. Het is waar dat kiezers vaak wisselen van partij, ze zijn erg volatiel, zoals dat heet (Nederland is na Italië het meest volatiele land van Europa). Arbeiders kiezen niet meer automatisch PvdA en kerkelijke mensen kiezen niet meer automatisch een christelijke partij. De oude tegenstellingen zijn

verdwenen en er zijn niet echt nieuwe voor in de plaats gekomen. Burgers maken hun eigen afwegingen en dit maakt het electoraat onvoorspelbaar. Echter: die onvoorspelbaarheid is wel betrekkelijk. Kiezers schieten niet alle kanten op, zoals stuifzand doet. Ze gaan niet helemaal naar de andere kant van het politieke landschap. Men heeft weliswaar vaak geen vaste partij meer, maar morele ankerpunten hebben mensen wel degelijk. Veel Nederlanders hebben vaste waardenoriëntaties die richting geven bij de stem op een partij. Daardoor zijn links en rechts in omvang tamelijk stabiel.

C. VALT ER NOG WAT TE KIEZEN?

Zijn partijen nog te onderscheiden van elkaar? Veel partijen trekken naar het midden. Dat lijkt raar, maar wordt begrijpelijk als we beseffen dat er ook convergentie is tussen kiezers zelf. Nederlanders zijn op elkaar gaan lijken in hun sociaal-economische opvattingen (lees: links en rechts zijn naar elkaar toegegroeid). Het gevolg: een soort kluitjesvoetbal van partijen en kiezers – wat overigens tot nog meer volatiliteit leidt.

Maar er is meer dan economie. Vanouds was godsdienst een belangrijke kwestie, nu is er een nieuwe tegenstelling: die tussen winnaars en verliezers van de globalisering. Kwesties rond islam, immigratie en de EU bepalen een nieuwe ideologische scheidslijn die zich ook politiek vertaalt. Cultureel progressieven (D66 e.a.) staan tegenover cultureel conservatieven (PVV e.a.).

Dus er is toch weer wat te kiezen? Dat valt tegen: partijen die in sociaal-economisch opzicht links zijn, zijn vaak progressief en rechtse partijen zijn vaak cultureel conservatief. Dit gaat ook weer niet helemaal op, want de PVV combineert cultureel conservatisme (anti-EU en anti-islam) met inzet voor de verzorgingsstaat. En tegelijk keert ze zich hartgrondig tegen links en haar hobby's. Ook de posities van bijvoorbeeld SP en ChristenUnie geven de beperktheid aan van de klassieke links-rechts-tegenstelling.

D. DOEN BURGERS WEL MEE?

Zijn burgers betrokken bij beleidsvorming? Onderzoek toont aan dat voor deelname van burgers aan politiek en bestuur nogal wat drempels zijn. Er is allereerst een zeker kennisniveau nodig. Participatie vereist een politiek zelfvertrouwen en communicatieve vaardigheden waar veel laagopgeleiden niet over beschikken. Dat is de "participatieparadox"

(DD 114): hoe meer participatievormen worden aangeboden hoe kleiner de groep wordt die er gebruik van gaat maken. Die vormen brengen drempels met zich mee (denk aan kennis, tijd, schroom, etc). Moeten we dus afzien van verdere democratisering? Anchrit Wille: "Het idee dat burgers in groten getale warm lopen om een inbreng te hebben in overheidsbeleid lijkt onjuist. Burgerschap is voor veel burgers veeleer een zijdelingse aangelegenheid. (...) De meeste Nederlanders lijken het idee van een 'stealth-democratie' te onderstrepen: een politiek systeem dat op grote afstand van de burgers opereert, maar toch tot de orde geroepen kan worden als men dat nodig vindt." (DD 115) Democratie functioneert dan als stealth bomber: onzichtbaar voor de radar maar toch effectief (DD 91). Burgers zijn geen free riders maar easy riders: ze willen alleen deelnemen aan politiek als het niet veel tijd, kennis en inspanning kost.

VAN AFSPIEGELEN...

Aan het eind van het rapport komen de auteurs tot de conclusie dat er meer accent op een meerderheidsdemocratie moet komen te liggen. Door de individualisering kunnen we niet meer spreken van minderheden. De consensusdemocratie die ten tijde van de verzuiling goed werkte, met zijn nadruk op draagvlak en het afspiegelen van minderheden in beleid is uit de tijd.

In de woorden van het rapport (AA 107-108): "Afspiegeling werkt alleen als er zinvolle en stabiele collectiviteiten zijn die afgespiegeld kunnen worden, en dat is steeds minder het geval. Politieke partijen waren ooit als het ware de ambassades van de zuilen in Den Haag. Zij vertegenwoordigden relatief stabiele en hecht georganiseerde bevolkingsgroepen, en konden rekenen op onvoorwaardelijke loyaliteit van hun achterban. Individualisering en horizontalisering van gezagsrelaties hebben aan deze situatie een einde gemaakt: het is niet meer duidelijk welke bevolkingsgroep een partij vertegenwoordigt en zij kan zeker niet meer rekenen op de volgzzaamheid en trouw van de kiezers." Daarmee vervalt ook een belangrijke bestaansgrond voor de nadruk op het beschermen en bij besluitvorming betrekken van alle minderheden. Toen de partijen stonden voor elkaar wantrouwende bevolkingsgroepen was dat noodzakelijk, maar nu is dat type verdeeldheid verdwenen. Er zijn geen diepe ideologische en levensbeschouwelijke scheidslijnen meer.

‘IN LANDEN MET EVENREDIGE VERTEGENWOORDIGING IS ER AANZIENLIJK MEER VERTROUWEN IN HET PARLEMENT DAN IN LANDEN MET EEN MEERDERHEIDSTELSEL’

De auteurs vervolgen (in het voetspoor van Lijphart, de beroemdste politicoloog van Nederlandse bodem) dat de huidige consensusdemocratie de stabiliteit zelfs in gevaar kan brengen. Er kan een karteldemocratie – zoals vooral in de Paarse jaren - ontstaan waarin politieke tegenstellingen door elites worden gedepolitiseerd. Het gevaar ontstaat dan dat onvrede zijn weg niet meer kan vinden. Beter is het om de politiek nu in twee blokken te organiseren.

...NAAR AFREKENEN

Het accent moet vervolgens van afspiegelen verschuiven naar afrekenen. Kiezers willen beleid beïnvloeden, niet meer hun loyaliteit uiten. Ze zijn pragmatisch en willen regeringen afrekenen: als links het niet goed heeft gedaan dan moet rechts het maar doen. In heel de EU zie je dit al: kiezers gebruiken hun stem meer om achteraf partijen ter verantwoording te roepen voor gevoerd beleid. Achterliggend verschijnsel is hier dat de wereld waarin de overheid opereert steeds complexer en minder bestuurbaar wordt. Er zijn steeds meer grensoverschrijdende, onvoorspelbare problemen (Griekenland, Libië, etc).

Kortom: van afspiegelen naar afrekenen, van consensusdemocratie naar meerderheidsdemocratie. Bijkomend voordeel: het probleem van het toenemend monisme is meteen verholpen. Immers, in een meerderheidsdemocratie is monisme überhaupt geen probleem. Criterium voor het goed functioneren is immers dat de wensen van de meerderheid beter worden verwezenlijkt (AA 68). Verantwoording is wel belangrijk, maar dan vooral van de regering aan de kiezer - verantwoording aan de Tweede Kamer is secundair. De auteurs gaan ervan uit dat het afscheid van het dualisme onvermijdelijk is. Het parlement wordt nu al sterk overheerst door de regering, van een krachtig ‘tegenover’ van de Kamer als controlerend instituut is nauwelijks nog sprake door de sterke verwevenheid tussen de coalitiepartijen in de Kamer en de ministers.

EVALUATIE

Kortweg stellen de auteurs van het rapport: (1) individualisering maakt afspiegeling van wensen en belangen moeilijker en (2) de toenemende onvoorspelbaarheid van de politieke agenda maakt een democratisch bestel dat accent legt op toekomstig beleid minder relevant. Om beide te ondervangen moet er (1) meer doorzettingsmacht voor de meer-

derheid komen en (2) meer accent gelegd worden op achteraf afrekenen. Over rapport en (de dikke) bundel is veel positiefs te zeggen: een grote diversiteit aan beschouwingen met veelal heldere analyses en actuele gegevens komt voorbij. Rapport en bundel bevatten veel belangrijk materiaal dat om verder debat vraagt. Ik bespreek hier kort vier onderwerpen die mij urgent lijken.

A. POSITIE VAN MINDERHEDEN

Het is ongetwijfeld zo dat de individualisering is voortgeschreden, maar dit betekent geenszins dat er geen minderheidsgroeperingen van betekenis meer zouden zijn die gehoord en beschermd moeten worden tegen de meerderheid. Als christen (en jurist) denk ik dan intuïtief als eerste aan het bestaansrecht van de godsdienstvrijheid, dat momenteel steeds meer onder druk komt te staan. En ik kan me voorstellen dat dat ook onder moslims en joden sterk leeft, zeker sinds de discussie over ritueel slachten. Volgens de historicus James Kennedy kent Nederland voor het eerst in zijn bestaan een meerderheid (van seculiere blanken). Juist in zo’n samenleving zijn we gebaat bij een stelsel dat oog houdt voor minderheden en dat niet de meerderheidswil als uitgangspunt inneemt. Het vergroot ook het gevaar van uitsluiting – want politiek monddood maken - van bepaalde groepen.

B. GEVAAR VAN POPULISME

Betekent het huidige afspiegelingsmodel dat sociale onvrede geen uitweg kan vinden? Dat populisme zal worden gevoed? Dat onbehagen ergens zal gaan exploderen? Mijn indruk is juist dat doordat nieuwe partijen gemakkelijk toegang kunnen krijgen tot de Tweede Kamer veel onrust tijdig gekanaliseerd wordt. LPF en PVV zijn daarvan mooie voorbeelden. Als gevestigde partijen bepaalde onvrede niet agenderen vanwege politiek correct denken, dan krijgen ze vroeg of laat de deksel op de neus. Door de openheid van ons stelsel kunnen gevoelens uit de bevolking – in dit geval van ‘de verliezers van de globalisering’ - redelijk eenvoudig in het politieke domein geventileerd worden. Daarnaast: is een meerderheidsdemocratie niet ergens verwant aan populisme? De volkswil moet immers zo direct mogelijk worden uitgedragen (DD 329). Daarmee gaat democratie ten koste van rechtsstatelijkheid: grondrechten, de trias politica en politieke vertegenwoordiging (DD 330). Een pleidooi

voor meerderheidsdemocratie is in zekere zin een pleidooi voor populisme (D66 en PVV denken opvallend eenduidig over democratische vernieuwingen!). Uiteindelijk is cruciaal dat de overheid niet afhankelijk wordt van de volkswil, maar dat wetgeving gerelateerd is aan hogere normen.

C. TWEEPARTIJENSTELSEL

Zou een twee- of driepartijstelsel tot betere oplossingen leiden dan ons huidige stelsel? De voorbeelden van Groot-Brittannië, Frankrijk en de Verenigde Staten stemmen in het licht van recente ontwikkelingen (rellen, schulden) niet echt hoopvol. De destructieve polarisatie aldaar en het wantrouwen in de politiek doen er niet echt naar verlangen. Hoe komt het dat Nederland een high trust country is? Onderzoek leert dat dat komt door: weinig corruptie, een gevestigde democratie en de aard van het kiesstelsel. Over dat laatste: “In landen met evenredige vertegenwoordiging is er aanzienlijk meer vertrouwen in het parlement dan in landen met een meerderheidstelsel.” (DD 36) Aangezien een voldoende mate van vertrouwen een voorwaarde is voor een stabiele democratie, moeten we dat maar niet verkwanselen. Bovendien: kiezersonderzoek laat zien dat “de overgrote meerderheid tevreden is met het bestaande stelsel (...).” (DD 342) Dit betekent niet dat er niks mag veranderen. In de bundel wordt gesproken van evenredigheid 2.0. Een voorbeeld van een aanpassing is: geef de kiezer met een tweede stem een keuze voor een bepaalde regeringscoalitie.

D. STROPERIGHEID

‘Dit land gaat kapot aan consensus!’, zei Geert Wilders (DD 431). Kan een bestuur in een consensusdemocratie wel effectief zijn? Betekent consensus niet polderen tot we er bij neervallen zonder resultaten te bereiken? En in het verlengde daarvan: onvrede onder de bevolking over het functioneren van de overheid? Dezelfde Lijphart heeft met uitgebreid feitenmateriaal laten zien dat consensusdemocratieën een betere organisatie van representatie kennen, maar *niet minder* resultaten boeken. Meerderheidsdemocratieën zijn, bijvoorbeeld op het terrein van openbare orde en economie niet slagvaardiger, eerder het omgekeerde! “Een vaste hand zou daarbij weleens belangrijker kunnen zijn dan een harde hand, suggereert Lijphart.” (432) “In het beheersen van corruptie en nepotisme en het be-

vorderen van burgersatisfactie doen consensusdemocratieën het relatief goed, en bij het verdedigen van het milieu en het behartigen van zwakke belangen in de samenleving, ook internationaal, opereren consensusdemocratieën evident *kinder and gentler*.” (432) Latere studies bevestigen dit. Lijphart ging daarom op latere leeftijd pleiten voor de consensusdemocratie (iets waar het rapport gek genoeg niet verder op ingaat). Stroperigheid is een oude klacht, maar een onvermijdelijkheid, een gegeven. Het past bij complexe besluitvormingsprocessen en verbetert de kwaliteit van besluiten.

TOT SLOT

Francis Fukuyama schrijft in zijn overzichtswerk over staatsvorming *The origins of political order* (2011) dat politieke systemen en instituties zich maar moeilijk kunnen aanpassen aan veranderende omstandigheden. De geschiedenis laat zien dat menig politiek stelsel ten onder is gegaan uit gebrek aan veranderingsgezindheid. Voor echte verandering is verval en uiteindelijk vaak een crisis nodig. Dat kan – laat dat de waarschuwing zijn - ook voor Nederland gelden. Er is immers een gevoel van onbehagen, ook over het functioneren van de democratie. Frank Hendriks stelt: de “democratie werkt oké, maar ze voelt niet zo goed”. (DD 436) Daardoor staat de geloofwaardigheid op het spel. Tegelijk ben ik door de beschouwingen en feiten in de bundel niet de urgentie gaan voelen dat er in Nederland allerlei fundamentele structuurwijzigingen moeten worden doorgevoerd, zeker niet als ze rechtsstatelijkheid en diversiteit gaan ondermijnen. Misschien is van groter belang te werken aan onze democratische cultuur, zowel bij politici als bij burgers. Misschien is er al heel wat gewonnen als enerzijds politici niet teveel zouden beloven (92% van de Nederlanders stoort zich daar namelijk aan en dat ondermijnt hun geloofwaardigheid) en anderzijds als burgers zich weer actiever leren opstellen en oog krijgen voor elkaar en het publieke belang – iets wat we met de opkomst van de verzorgingsstaat deels hebben verloren. Ik kan instemmen met het volgende citaat uit de bundel: “De bevrediging van de behoefte van het Nederlandse electoraat aan het begin van de 21e eeuw lijkt niet gezocht te moeten worden in het sleutelen aan de evenredigheid van het stelsel. Behoud het goede! (...). We zijn op zoek naar evenredigheid 2.0.” (DD 344) ■

Veiligheid

te koop?

OM HET PUBLIEKE KARAKTER
VAN DE VEILIGHEIDSZORG

DOOR WILLEM-JAN KORTLEVEN

Aan de indrukwekkende hoeveelheid literatuur over maatschappelijke veiligheid en de maatschappelijke omgang daarmee heeft de Nijmeegse hoogleraar criminologie Jan Terpstra vorig jaar een zinvol boek toegevoegd. De kracht van *Het veiligheidscomplex* ligt niet in theoretische hoogstandjes of een bevlogen verdediging van belangrijke maar abstract geformuleerde waarden, maar in een empirisch geïnformeerde, kritische benadering van de hedendaagse veiligheidszorg.

Veiligheid is al geruime tijd een prominent maatschappelijk thema. De laatste paar jaar wordt de aandacht ervoor een beetje weggedrukt door de financieel-economische crisis, maar dat neemt niet weg dat het een begrip is waaromheen inmiddels een groot deel van het praten en praktiseren in het publieke en het private domein cirkelt. Veiligheid is bovendien nog steeds een onderwerp waarmee politici en beleidsmakers zich trachten te profileren en dat burgers beroert. Het gaat dan vooral om wat wel maatschappelijke of publieke veiligheid wordt genoemd, een begrip dat in hoofdzaak verwijst naar criminaliteit.

BLIKVERBREIDING

Nu is bezorgdheid van overheid en burgers over criminaliteit niet nieuw. De intensiteit van de huidige zorgen over criminaliteit, de mate waarin zij het maatschappelijke discours domineren en de manier waarop ermee wordt omgegaan, zijn dat echter wel. Neem alleen al de term 'veiligheid'. Die duidt op een verbreding van blik: onder onveiligheid wordt niet alleen criminaliteit verstaan, maar ook allerlei onprettige ervaringen die niet onder enige straf-

rechtelijke definitie vallen. Het veiligheidsbeleid zoals dat vanaf halverwege de jaren 1980 ontwikkeld is (met een extra impuls in de jaren 2000) richt zich dan ook zowel op criminaliteit als op overlast en onveiligheidsgevoelens. Daarbij heeft de traditionele focus op het strafrechtelijk apparaat gezelschap gekregen van een keur aan nieuwe strategieën, zoals een repressieve inzet van het bestuursrecht, verschillende soorten preventie, risicomangement, en het inschakelen van scholen, hulpverleningsinstellingen, woningbouwcorporaties, burgers en bedrijven als 'partners' van politie en justitie.

LAATMODERNE ZORGEN OVER ONVEILIGHEID

In *Het veiligheidscomplex* koppelt Terpstra de opkomst van onveiligheid als sociaal probleem aan de transformatie van de moderne naar de laatmoderne samenleving. Deze transformatie behelst onder andere een sterke welvaartsgroei, globalisering, de afbrokkeling van sociale verbanden en sociale controle, een mede daardoor aanzienlijk gestegen criminaliteitsniveau, een toenemende bewustwording van de risico's van menselijk handelen en een afname van vertrouwen in de overheid en daarmee samenhangende instituties. Het lijkt voor de hand te liggen om de huidige prominentie van het thema veiligheid te zien als een gevolg van de daadwerkelijk toegenomen criminaliteit. Deze verklaring schiet volgens Terpstra echter tekort, zeker ook gezien het geringe effect dat de daling van de criminaliteit van de laatste jaren heeft gehad op de

Willem-Jan Kortleven is promovendus bij de sectie Rechtssociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij doet onderzoek naar de opkomst van het veiligheidsdenken in de breedte van het overheidsbeleid.

‘HET VERTROUWEN IN OVERHEID EN POLITIE IS AFGENOMEN. MAAR DE EISEN DIE AAN DE OVERHEID ALS BESTRIJDER VAN ONVEILIGHEID WORDEN GESTELD, ZIJN TOEGENOMEN’

onveiligheidsgevoelens van burgers. Belangrijker verklaringen vormen volgens hem het toegenomen risicobesef en een vaag gevoel van onzekerheid en onveiligheid, ingegeven door alle laatmoderne veranderingen.

LATENTE LEGITIMITEITSCRISIS

Een belangrijk thema in *Het veiligheidscomplex* is dat terwijl het vertrouwen in de overheid en in overheidsorganisaties als de politie is afgenomen, de eisen die aan de overheid als bestrijder van onveiligheid worden gesteld, paradoxaal genoeg zijn toegenomen. Als gevolg daarvan heeft de overheid te kampen met een latente legitimiteitscrisis. De verschillende strategieën in de veiligheidszorg kunnen gezien worden als pogingen om deze legitimiteitscrisis het hoofd te bieden. Aan de ene kant wordt door het oppoetsen van de repressieve kant van het staatsapparaat (hogere straffen, *zero tolerance*) met enige regelmaat benadrukt dat de overheid nog heel wat vermag. Aan de andere kant geeft de overheid meer of minder expliciet toe dat repressie tekortschiet en dat ze het niet alleen af kan, door ook in te zetten op preventie en door allerlei publieke instanties en private partijen in te schakelen als makkers in de strijd tegen onveiligheid. Bovendien zoekt de overheid inspiratie van buiten als het gaat om de structuur en vormgeving van haar eigen diensten. Zo is sinds de jaren 1980 gepoogd de politie op een meer bedrijfsmatige leest te schoeien, in de hoop dat de burger / klant zo méér en aantoonbaarder waar voor zijn geld krijgt. Het is echter niet alleen de overheid die nieuwe wegen zoekt om de onveiligheid te

bestrijden. Ook van onderop, door burgers en bedrijven, worden initiatieven ondernomen, waarbij de ene keer wel, de andere keer niet de steun van de overheid wordt gezocht.

HET VEILIGHEIDSCOMPLEX IN KAART

Al deze inspanningen ter bevordering van de veiligheid en (voor zover door de overheid geïnitieerd of ondersteund) van de legitimiteit van de overheid zijn niet harmonieus op elkaar afgestemd. De huidige veiligheidszorg, zoals Terpstra het noemt, is een bont, ingewikkeld geheel van vaak tegenstrijdige elementen en tendensen, vandaar de term ‘veiligheidscomplex’. Het grootste deel van Terpstra’s boek is gewijd aan het in kaart brengen en ontwarren van dit veiligheidscomplex. Op basis van eigen en andermans empirisch onderzoek beschrijft en analyseert hij in verschillende hoofdstukken onder andere de wijze waarop burgers en het bedrijfsleven een rol spelen in de aanpak van onveiligheid, de beweging richting een bedrijfsmatige politie en de opkomst van nieuwe soorten toezichthouders naast de reguliere politie. Daarbij heeft hij veel aandacht voor hoe de veiligheidszorg in de (lokale) praktijk vorm krijgt.

PUBLIEK - PRIVAAT

Verhelderend zijn de typologische schemaatjes in vrijwel ieder hoofdstuk waarmee Terpstra wat analytische orde in de chaotische praktijk probeert aan te brengen. Ter illustratie: de nieuwe toezichthouders deelt hij in op basis van de vraag of opdrachtgever en opdrachtnemer privaat dan wel publiek zijn. Dat levert vier combinaties op: opdrachtgever en –nemer beide publiek (bijvoorbeeld kleine gemeenten die bij een regionaal politiekorps extra politiesurveillanten inkopen); opdrachtgever en –nemer beide privaat (bijvoorbeeld bedrijven die particuliere beveiligers laten surveilleren op een bedrijventerrein); opdrachtgever publiek, opdrachtnemer privaat (bijvoorbeeld gemeenten die particuliere beveiligers in bepaalde gebieden of bij bepaalde evenementen inzetten); en opdrachtgever privaat, opdrachtnemer publiek (politie presenteert rekening voor haar inzet bij private partij). Tenslotte zijn er ook nog situaties waarbij geen onderscheid is tussen opdrachtgever en opdrachtnemer, omdat de overheid de toezichthouders die voor haar werken in dienst heeft (bijvoorbeeld stadswachten en bijzonder opsporingsambtenaren).

KLANTTEVREDENHEID

Als rechtgeaard criminoloog heeft Terpstra ook een aantal kritische noten te kraken. Daarbij ziet hij grotendeels af van twee strategieën die criminologen vaak gebruiken als zij het veiligheidsbeleid onder vuur nemen: het relativeren van de ernst van de onveiligheid en het in het geweer brengen van enigszins abstracte rechtsstatelijke waarden en normen. Wat Terpstra vooral doet, is aan de hand van empirische bevindingen tonen dat de doelstellingen van het veiligheidsbeleid in de praktijk vaak niet gehaald worden en dat het beleid regelmatig negatieve of zelfs averechtse effecten heeft. Hij laat bijvoorbeeld zien dat de ontwikkeling naar een bedrijfsmatige politie niet tot de beoogde verhoging van de ‘klanttevredenheid’ heeft geleid. De inmiddels weer bijna uitgeroeide bonnenquota, die bij deze ontwikkeling hoorden, riepen zelfs breed weerstand op. Verder maakt Terpstra aannemelijk dat van de opkomst van allerlei nieuwe toezichthouders nauwelijks een geruststellende invloed op de burger valt te verwachten, maar eerder het omgekeerde. Deze toezichthouders krijgen niet alleen minder vertrouwen dan de reguliere politie, zij hebben ook veel beperktere bevoegdheden en persoonlijke bagage. Bovendien hebben ze veelal een strak omschreven opdracht om bepaalde targets te halen. Daardoor zijn zij minder dan de politie in staat naar bevind van zaken te handelen en zo de-escalerend op te treden.

EROSIE VAN VEILIGHEID ALS PUBLIEK GOED

Terpstra’s voornaamste zorg betreft de (dreigende) erosie van het publieke karakter van de veiligheidszorg. Veiligheid behoort volgens hem een publiek goed te zijn, maar de voortschrijdende privatisering en ‘vermarkting’ in de veiligheidszorg en bepaalde vormen van preventie zijn hiermee slecht te verenigen. Als vermogende burgers een particulier beveiligingsbedrijf inhuren om in hun villawijk te surveilleren, wordt veiligheid een *club good*. En als we zwervers het slapen op bepaalde plekken simpelweg onmogelijk maken door banken weg te halen (zonder ons erom te bekommeren waar ze dan moeten slapen), leidt de veiligheidszorg tot uitsluiting. Terpstra is beducht voor een samenleving waarin veiligheid handelswaar wordt, te koop voor bemiddelde burgers die zich terugtrekken in hun besloten omgeving, terwijl de onderklassen het zelf uit mogen zoeken. Aan het slot van zijn boek

doet hij daarom een aantal concrete aanbevelingen, die moeten waarborgen dat waarden als inclusiviteit, terughoudendheid en rechtvaardigheid een rol spelen in de uitvoering van de veiligheidszorg.

CLUB GOOD

Lezing van *Het veiligheidscomplex* is de moeite waard. Niet zozeer vanwege Terpstra’s stijl. Over de ontwikkelingen in veiligheidsbeleid en –praktijk is door anderen soepeler en meeslepender geschreven. Ook niet vanwege zijn theoretische originaliteit of grondigheid. In de twee meest theoretische hoofdstukken, over de relatie tussen veiligheidscomplex en laatmoderniteit en over veiligheidszorg als publiek goed, zijn de theoretische inzichten voornamelijk van anderen afkomstig. Op dit punt had het boek van mij wel wat diepgaander en scherper gemogen. Zo maakt Terpstra niet duidelijk of werkelijk alle veiligheidsmaatregelen in lijn moeten zijn met het publieke karakter dat de veiligheidszorg zou moeten hebben, en legt hij nergens uit waar de grens ligt tussen veiligheid als publiek goed en veiligheid als *club good*. Als surveillance door private beveiligers in villawijken dubieus is, hoe zit het dan met de individuele woningbezitter die zijn huis met stevig hang- en sluitwerk en een alarmsysteem beveiligd? Staat het laatste ook op gespannen voet met veiligheid als publiek goed? Met andere woorden, is het verschil tussen een individu dat zich beveiligd en een groep die zich beveiligd in dit verband gradueel of principieel? Deze en dergelijke kwesties worden door Terpstra niet of nauwelijks uitgewerkt. Dat neemt overigens niet weg dat ik zijn kritiek op de privatisering van veiligheid van harte deel.

EMPIRISCH GEÏNFORMEERDE KRITIEK

Wat de waarde van *Het veiligheidscomplex* uitmaakt, is ten eerste dat het op basis van empirisch onderzoek een breed overzicht biedt van de praktijk van de huidige veiligheidszorg. Aangezien veel literatuur vooral ingaat op ontwikkelingen in het veiligheidsbeleid, voegt een overzicht van de veiligheidspraktijk iets toe. Ten tweede is het waardevol dat de kritiek die Terpstra formuleert, in belangrijke mate gevoed wordt door diezelfde empirische kennis over de veiligheidspraktijk. Zij is daardoor niet zo gemakkelijk weg te wuiven. Al blijft het de vraag in hoeverre de mensen die de veiligheidszorg maken, boeken als *Het veiligheidscomplex* lezen en ter harte nemen. ■

Vertrouwen in Europa?

DOOR JOHANNES DE JONG

Het vraagteken achter de titel van dit artikel is bijna vanzelfsprekend geworden. In veel opzichten lijkt het woord 'vertrouwen' niet meer te horen bij 'Europa'. Al vanaf het begin van de 21e eeuw is het vertrouwen in de EU instituties duidelijk afgenomen in de lidstaten. Daarmee nam ook het vertrouwen af in de Europese Unie als idee en ideaal. Kan dit anders?

Het afnemend vertrouwen was duidelijk terug te zien in diverse referenda in lidstaten over de nieuwe 'Europese grondwet'. Maar ook de dalende opkomsten bij de verkiezingen van het Europees Parlement en de uitslagen van deze verkiezingen toonden deze ontwikkeling. Het aantal eurorealisten en eurosceptici is in de loop van diverse verkiezingen duidelijk toegenomen. Daarnaast verlegden traditionele middenpartijen in heel Europa hun koers door duidelijk steeds meer het eigen belang van de lidstaten te benadrukken. Deze ontwikkeling staat in contrast met het euro-enthousiasme van diezelfde partijen in de jaren 90.

VERBONDENHEID POLITIEK EN ECONOMIE

In de laatste maanden is het vertrouwen in de EU naar een uniek dieptepunt gedaald. De malaise op de financiële markten, de schulden crisis in Europese landen en de reactie van de EU zijn in dit proces bijna onlosmakelijk met elkaar verweven. Naast politiek vertrouwen kunnen we ook spreken van economisch vertrouwen. Golfbewegingen in het economisch vertrouwen zijn als zodanig

een normaal verschijnsel. Het verschil is wel dat momenteel het vertrouwen in het economisch systeem en het heersende economische model – het neoliberalisme – als zodanig aan snelle erosie onderhevig zijn. Dit gaat gepaard met de verdere val van vertrouwen in de EU die in de beleving van de burgers nauwelijks te onderscheiden is van dat economische systeem.

NEOLIBERALISME BREEKT ONS OP

Dit hoeft geen verbazing op te wekken. De EU heeft in haar beleid op veel terreinen het neoliberalisme omarmt. Het meest in het oog springende voorbeeld hiervan is de van EU-wege opgelegde marktwerking op veel terreinen die oorspronkelijk tot het publieke terrein gerekend werden. Concreet valt er te denken aan de marktwerking in het openbaar vervoer of de postbezorging. Maar nieuwe voorstellen van de Europese Commissie beogen ook een toename van marktwerking in de zorg. Deze ontwikkeling raakt veel mensen. Velen ervaren deze economisering en bijbehorende groeiende anonimiteit als een achteruitgang in de kwaliteit van de samenleving. Het feitelijke economische beleid van de EU ademt vaak dezelfde neoliberale geest uit door de nadruk op het doel van de EU als concurrerend economisch machtsblok in de wereld. Dit doel blijkt in de praktijk moeilijk te verenigen met vragen over de kwaliteit van het leven in de EU. In de praktijk blijkt een beperkte – want louter financiële – visie op economische groei maatgevend te zijn. De specifieke situaties en culturen in de lidstaten worden hieraan ondergeschikt geacht en krijgen daardoor onvoldoende aandacht. Het gebrek aan aandacht voor deze verschillen breekt de EU nu op. Het beleid van de afgelopen maanden waarin het 'reddende' van de financiële markten voor alles werd geplaatst heeft het gevoel van de

Johannes de Jong is secretaris van de ECPF.

DE EUROPEAN CHRISTIAN POLITICAL FOUNDATION: EEN EUROPEES 'WI'

Vanaf februari 2011 kan de European Christian Political Movement (ECPM) als Europese partij rekenen op de ondersteuning van een eigen 'WI'; de European Christian Political Foundation (www.ecpf.info).

Om de ECPM politiek-inhoudelijk te ondersteunen heeft de ECPF een drietal kerntaken gedefinieerd: verbinden, informeren en denken. De ECPF verbindt de vele christelijke denktanks in Europa met een eigen platform. Organisaties die actief zijn op het snijvlak van christelijk geloof, politiek en samenleving zijn welkom als lidorganisaties van de ECPF. De ECPF werkt samen met christelijke denktanks in Brussel en informeert politici, partijen en christelijke organisaties over belangrijke Europese beleidsvoornemens. De belangrijkste taak van de ECPF is om in samenwerking met haar lidorganisaties en partners een christelijk geïnspireerde toekomstvisie neer te zetten voor de Europese politiek, de economie en de samenleving.

De ECPF ontvangt Europese subsidie met de voorwaarde dat 15% van de ECPF begroting moet komen uit eigen fondswerving. Elke euro die de ECPF ontvangt levert dus bijna 6 euro op voor christelijke politiek in Europa. Uw steun is van harte welkom op rekening 153731095 t.n.v. ECPF te Amersfoort. U kunt contact opnemen met de ECPF door te bellen (033-4226971) of te mailen (secretariat@ecpf.info).

vereenzelviging van een onpersoonlijke EU met onpersoonlijke markten alleen maar versterkt.

WERKEN AAN EEN ALTERNATIEF

Dit economisch beleid en deze koers van de EU kwamen niet uit de lucht vallen. Ze konden ontstaan in een groeiende technocratische atmosfeer waarin het proces van de EU een autonome dynamiek leek, los van de wensen en gevoelens van de inwoners van Europa. Dit proces lijkt ook de weerspiegeling te zijn van een geestelijke leegte die in de debatten rond het Lissabon verdrag zo duidelijk naar voren kwam.

De bestuurlijke lichamen van de EU zijn zich wel bewust van het probleem, maar lijken onmachtig

om zich los te maken van de processen waarmee ze verweven zijn. Er lijkt een leegte te zijn, een gebrek aan visie voor de toekomst. We kunnen dit ook zien als een kans. Juist nu kunnen christenen in Europa opstaan en komen met een nieuwe visie op leven, samenleven en economie voor de EU. Dat betekent wel dat ze 'christelijk gaan denken' en niet meegaan in de heersende seculiere dogma's over cultuur en economie. Christenen kunnen zonder schroom hun geloof en waarden inbrengen. Christenen in Europa kunnen opnieuw wijzen op de mens die leeft in concrete relaties – met God, medemens en natuur – en dat relaties het fundament zijn van het herstel van vertrouwen in onze Europese samenleving. ■

Moord in de Kathedraal

MIDDELEEUWSE BIJDAGEN AAN DE RECHTSSTAAT (DEEL 2)

DOOR RICHARD STEENVOORDE

Snelgroeiende steden.
Toenemende spanning over
de rol van religieuze leiders in
het publieke domein. Stress.
Groeiend geweld van heersers
tegen hun onderdanen.
Terrorisme. Instortende
politieke systemen.
Ogenschijnlijk willekeurige
belastingheffingen. Dit zou
de beschrijving van onze
samenleving kunnen zijn,
maar ze past evengoed op de
situatie in West-Europa aan
het begin van de 12e eeuw.

De samenleving groeide onstuimig. De steden begonnen zich te ontwikkelen. Vorsten zagen zich voor de vraag geplaatst hoe enorme gebieden onder controle te houden. Zo bestuurde de Engelse koning Henry II (1133-1189) een rijk dat niet alleen Engeland besloeg maar ook grote delen van Frankrijk. Tijdens zijn regeerperiode (1154-1189) werd een belangrijk hoofdstuk geschreven in de voorgeschiedenis van de moderne rechtsstaat. In dit tweede artikel over middeleeuwse bijdragen aan de democratische rechtsstaat komt het conflict tussen koning Henry II van Engeland en Aartsbisschop Thomas Becket (1118-1170) aan de orde. De titel van dit artikel verwijst naar een toneelstuk dat T.S. Eliot in 1935 schreef over dit onderwerp.¹ In de aanloop naar het conflict besteden we aandacht aan de rol en het werk van Johannes van Salisbury (ca. 1120-1180), naaste medewerker van Becket en schrijver van het boek *Policraticus*. Dit boek is bekend geworden als een van de eerste pogingen tot het opstellen van een christelijke politieke filosofie. Het boek is berucht geworden omdat het de vraag stelt of een onrechtvaardige heerser, een tiran, door zijn onderdanen vermoord mag worden.

OPENINGSTONEEL: BURGEROORLOG (1135-1154)

Tussen 1135 en 1154 ging Engeland gebukt onder een burgeroorlog. Die ontstond toen de vrouw van koning Henry I, Mathilda, na zijn overlijden in 1135 in opstand kwam tegen de kroning van Stefanus van Engeland. Deze periode, ook wel ‘De 19-jarige winter’ genoemd, kwam ten einde met het sluiten van het verdrag van Wallingford in 1153. Hierin werd geregeld dat Henry II, zoon van Mathilda, Stefanus zou opvolgen na diens overlijden (wat een jaar later gebeurde). Tijdens de burgeroorlog hadden lokale baronnen het land, bij gebrek aan centraal toezicht, geterroriseerd. Het was nu aan koning Henry II om weer orde op zaken te gaan stellen.

Tijdens de burgeroorlog had de Engelse kerk, mede onder invloed van kerkhervormers zoals Bernardus van Clairvaux, zich onafhankelijker opgesteld tegenover de strijdende wereldse machten. Zo was koning Stefanus door de lokale kerkleiders tegengewerkt, tot in Rome aan toe, toen hij probeerde om zijn broer aartsbisschop van York te laten worden. Ook de aartsbisschop van Canterbury had het vele malen met de vorst aan de stok over de vrijheid van de kerk en de plunderende

baronnen op het platteland. De aartsbisschop had zelfs twee keer het land in ballingschap moeten verlaten.

THOMAS BECKET

Het einde van de burgeroorlog bood nieuwe kansen. Bijvoorbeeld voor Thomas Becket, zoon van een invloedrijke Londense handelaar. Becket kon, ondanks dat hij niet van adel was, een bliksemcarrière maken aan het Engelse hof en daarna in de kerk. Becket groeide op in een snelgroeiende stad (25.000 inwoners). Het was een omgeving van zien en gezien worden, van geld verdienen en theater, van goed eten en drinken. Hij was een straatvechter én een geleerde. Die mentaliteit maakte hem uitermate geschikt als mentor voor de jonge, onrustige koning Henry II. Koning Henry hield niet van formaliteiten en van de pracht en praal van het hofleven. Vaak stelde hij onmogelijke eisen om vervolgens te genieten van het feit dat zijn hofhouding compleet ontregeld werd door het opvolgen van tegenstrijdige opdrachten kort na elkaar. Becket functioneerde als oliemannetje voor de koning. Hij werd daarbij al snel verblind door het aanzien van de functie. Ondanks zijn niet-adellijke afkomst mat hij zich al snel een houding aan van een bijna-gelijke van de vorst. Deze beweging werd nog eens versterkt door de aanstelling van Becket tot Lord Chancellor, waardoor hij zich met alle politieke besluiten van de vorst kon bemoeien.

KONING VS. AARTSBISSCHOP

In die tijd speelde er een hoogoplopend conflict tussen de koning en de aartsbisschop van Canterbury, Theobaldus van Bec (bisschop van 1138-1161). Het conflict ging over drie zaken. De koning meende dat de bisschoppen niet de macht hadden om edelen en andere onderdanen te

Dit is aflevering 2 in een serie over middeleeuwse bijdragen aan onze rechtsstaat. De serie beoogt aan te tonen dat de middeleeuwen een belangrijke periode is geweest voor het huidige politieke denken en voor onze democratische rechtsstaat. Veelal wordt de middeleeuwse bijdrage ontkend of genegeerd. In deze serie probeert Richard Steenvoorde deze vergeten geschiedenis voor een breder publiek te ontsluiten.

excommuniceren voor wangedrag zonder dat hij geraadpleegd werd. Ten tweede vond Henry II dat clerici niet door de eigen rechtbanken van de kerk berecht moesten worden, maar door de rechtbanken van het land, zonder in hoger beroep te kunnen tegen die uitspraak bij de paus.² Van kerkelijke kant werd er nog een probleem aan toegevoegd. De aartsbisschop protesteerde tegen de vele plunderingen die plaatsvonden. Zo kwam het regelmatig voor dat het kerkelijk bezit (pachtgronden etc.) dat onder zijn verantwoordelijkheid viel door lokale baronnen of soldaten van de koning geplunderd werd, en de mensen uit hun huizen verdreven.³ De aartsbisschop had zich zijn leven lang verzet tegen opvattingen dat de kerk zijn plaats moest kennen binnen ‘het recht en de gebruiken van het koninkrijk’. Na zijn overlijden in 1161 hoopte koning Henry II alsnog zijn zin te krijgen door zijn vertrouwen tot nieuwe aartsbisschop aan te stellen. Thomas Becket voorvoelt dat dit niet goed kan gaan. Als hij de geruchten hoort over de op handen zijnde benoeming zegt hij tot een goede vriend: “Ik ken de koning te goed, binnenstebuiten, en realiseer me dat ik ofwel zijn gunst zal gaan verliezen of, God verhoede het, mijn dienst aan de Almachtige zal verzaken.”⁴

JOHANNES VAN SALISBURY: REVOLUTIONAIR AUTEUR

Babbelziek. Zo omschreef de atheïstische filosoof Bertrand Russell ooit Johannes van Salisbury (ca. 1120-1180).⁵ Johannes nam inderdaad geen blad voor de mond en sprak met de grote der aarde van zijn tijd. Een hele andere waardering gaf onlangs paus Benedictus XVI die Johannes van Salisbury omschreef als een belangrijke filosoof en theoloog

SAMENVATTING

- De moord op Thomas Becket (1170) bracht doorbraak in het politieke denken
- Zijn assistent, Johannes van Salisbury, schreef over de opstand tegen tirannen
- Ideeën werden overgenomen door o.a. Luther, Calvijn en Bonhoeffer

Mr. Dr. Richard A.J. Steenvoorde is Jurist voor de RK-kerkprovincie en Visiting Fellow Blackfriars Hall, Universiteit van Oxford.

wiens denken over recht en macht nog steeds relevant is voor onze tijd.⁶ Misschien hebben beiden wel gelijk. Johannes wordt rond 1120 in Old Sarum, vlak bij het huidige Salisbury, in Engeland geboren. Tussen 1136 en 1148 studeert hij zowel in Parijs als Chartres bij de meest toonaangevende professoren van zijn tijd.⁷ Maar in plaats van een goede baan aan de universiteit, kiest hij voor een carrière als diplomaat. Op voorspraak van Bernardus van Clairvaux wordt hij secretaris van de aartsbisschop van Canterbury, eerst Theobaldus en daarna Becket. Johannes van Salisbury maakt de strijd tussen de vorst en de achtereenvolgende aartsbisschoppen van dichtbij mee. Regelmatig verkeert hij als diplomaat in Rome om te onderhandelen met zijn goede vriend, en nu paus, Adrianus (1154-1159). Ook verkeert hij regelmatig in ballingschap. Tijdens een van zijn ballingschappen schreef hij het boek *Policraticus* (1159) dat hij opdraagt aan Becket (toen nog in dienst van de koning). Becket's mogelijke benoeming in Canterbury hing al in de lucht, aartsbisschop Theobald was langdurig ziek, en het lijkt erop dat Van Salisbury zijn werk opdroeg aan Becket om alvast in een goed blaadje te komen, en daarmee naar Engeland te kunnen terugkeren.⁸ Iets wat hem ook zou lukken en hem wederom in het centrum van de strijd tussen koning en kerk bracht.

POLICRATICUS: TUSSEN IDEAAAL...

Policraticus is een bijzonder document. Het bevat aan de ene kant een felle kritiek op de wetteloosheid en losbandigheid van de Engelse baronnen en aan de andere kant schetst het een ideaalbeeld van de goede vorst en zijn relaties met zijn onderdanen. In zijn kritiek op het hof wint Van Salisbury er geen doekjes om (misschien dat dit de reden is dat Russell hem ‘babbelziek’ noemde). Al zijn kritiek is gebaseerd op zijn eigen waarnemingen en historische feiten. Het boek beschrijft geen abstracte politieke problemen, maar gaat over de wetteloze toestand in Engeland. Daarmee breekt de schrijver met de meer Platoonse benadering van speculaties over abstracte idealen.⁹ Dat het boek zo concreet de actualiteit bespreekt, valt niet direct op. Bisson wijst erop dat Van Salisbury vaak historische namen gebruikt (Cicero of Ambrosius van Milaan) terwijl hij eigenlijk de concrete problemen van zijn eigen tijd beschrijft.¹⁰ *Policraticus* spreekt over een ideale samenleving die

gekenmerkt wordt door een universeel en publiek welzijn. Dit welzijn kent zowel theologische en morele als juridische grondslagen.¹¹ Wanneer is er sprake van een universeel welzijn? Volgens Polycraticus is dat als Gods Geest van waarheid en goedheid in de ziel van eenieder huist. Hierdoor wordt kennis door rede en genade overgebracht waardoor de liefde voor eer en deugden toenemen.¹² Het werk spreekt nog niet in termen van overheid en politieke gemeenschap, maar gaat uit van een meer organisch, harmonisch wereldbeeld.¹³ Vanuit dat harmonisch denken waarin de vorst samen met de priesters macht heeft om het goede te bewerkstelligen, krijgt Johannes steeds meer oog voor wat er mis gaat. Hij ziet de toenemende wetteloosheid in Engeland, de plunderende baronnen en hun onverschilligheid tegenover de armen. Hij vraagt zich af waarom edelen zich als tirannen gedragen?

... EN PROTEST TEGEN TIRANNEN

De term 'tiran' is hier niet symbolisch bedoeld. Johannes vroeg zich diepgaand af waarom iemand het volk waarover hij door God was aangesteld zou willen onderdrukken? Het enige antwoord kon volgens hem worden gevonden in het feit dat de onderdrukker geen oog meer heeft voor zijn goddelijke opdracht, maar streeft naar absolute macht. Tirannen willen niet regeren, maar domineren, met alle ellende voor het gewone volk van dien.¹⁴

Het volk dat onderdrukt wordt zal zich niet langer in vrijheid aan de wet (kunnen) houden, maar zal proberen zich onder dwang te conformeren aan de luimen van de tiran en hem te vleien waar mogelijk. Daarmee is de tiran volgens Van Salisbury schuldig aan 'hoogverraad'. Hij keert zich namelijk tegen de publieke macht om het goede te doen welke hij van God verkreeg, tegen de wetten van het land en tegen de gerechtigheid. Omwille van dit hoogverraad, komt Van Salisbury met een voor die tijd opmerkelijke conclusie dat "het aan hen die vleien ook is toegestaan om neer te slaan" en dat dit neerslaan van de tiran proportioneel en rechtvaardig kan zijn. Vervolgens geeft hij nog een aantal voorwaarden waaraan voldaan moet worden. Zo is het niet iedereen toegestaan om zich tegen een tiran te keren. Het moet gaan om een laatste middel. Degene die handelt moet vrij zijn van eden en geloften (omdat hij als minister Dei optreedt tegen het hoogverraad), hij mag geen oneervol gedrag vertonen en geen vergif gebruiken.¹⁵

Polycraticus behandelt nog veel meer onderwerpen. Toch zou het boek met name bekend worden omdat het voor het eerst sprak over de tirannenmoord (Tiranicide) binnen een context van het christelijk denken. Dit onderwerp (inclusief de daarbij behorende dilemma's) zou tijdens de daaropvolgende eeuwen regelmatig terugkomen – denk bijvoorbeeld aan Thomas en Calvijn. Ik kom daar zo op terug.

‘OOK HITLER KWAM OP CONSTITUTIONELE WIJZE AAN DE MACHT EN DIETRICH BONHOEFFER MEENDE DAT JE ALS CHRISTEN DAARTEGEN IN VERZET KON EN MOEST KOMEN EN DAT TIRANICIDE DAARBIJ EEN LEGITIEME OPTIE IS’

MOORD IN DE KATHEDRAAL

In de jaren na het schrijven van *Polycraticus* is Johannes van Salisbury veelvuldig te vinden in het directe gezelschap van de nieuwe aartsbisschop van Canterbury, Thomas Becket. De door Becket verwachtte problemen met de koning laten niet lang op zich wachten. Al snel komt hij in conflict met de koning over voorgestelde nieuwe belastingen, en het idee dat strafzaken die door de kerkelijke rechtbank waren afgedaan nogmaals door een Koninklijke rechtbank behandeld zouden moeten worden. In 1164 probeert de koning de gehele Engelse kerk weer onder zijn jurisdictie te krijgen. Becket houdt vast aan het canoniek recht. Daarop wordt hij van verraad beschuldigd. Voordat het tot een veroordeling kan komen vlucht Becket naar Frankrijk. In Pointigny zet hij een schaduwbestuur op. Twee jaar later zet hij het conflict verder op scherp door een aantal Engelse baronnen openlijk te excommuniceren. De paus en de Franse koning doen een bemiddelingspoging maar die mislukt. In de afwezigheid van Becket probeert koning Henry II de Engelse bisschoppen een voor een voor zich te winnen. De situatie verslechtert zodanig dat de paus voornemens is om heel Engeland te excommuniceren, tenzij de vorst zich met Becket verzoent. In juni 1170 lijkt een verzoening tot stand te komen als de twee voormalige boezemvrienden elkaar voor het laatst ontmoeten. Niet alle spanningen worden opgelost, maar Becket kan terug naar Engeland. De intocht van Becket werd voorbereid door Johannes van Salisbury. Begin december komt Becket in Canterbury aan. De laatste paar kilometers loopt hij op blote voeten onder grote publieke belangstelling, en begeleid door gezang, naar de kathedraal. De vrede duurt niet lang. Becket ontdekt dat een aantal vooraanstaande Engelse geestelijken, onder andere de aartsbisschop van York, hebben meegewerkt aan de, in zijn ogen, illegale kroning van de zoon van Henry tot troonopvolger. Als hij de koning daarop wil aanspreken, weigert deze hem te woord te staan. Becket kookt van woede en op Eerste kerstdag excommuniceert Thomas de afvallige bisschoppen en wenst hen naar de hel. Zodra de koning hoort van deze actie schreeuwt hij het in pure frustratie uit. Vier Engelse edelen grijpen de uitbarsting aan om de koning voor eens en voor altijd van het probleem af te helpen. Drie dagen later komen ze aan in Canterbury waar ze zich moed indrinken. Vergezeld van een klein legertje vallen ze

vervolgens het aartsbisschoppelijk paleis binnen. Becket is niet direct onder de indruk. Hij laat de heren eerst wachten en gaat vervolgens in discussie. Na een paar uur besluit hij dat hij naar de vespers in de kathedraal moet. Zijn omstanders zien dit als een kans om te kunnen ontsnappen, maar Becket weigert. Hij verordineert zelfs het openen van de deuren van de kathedraal. Als hij zou sterven, dan in het openbaar. Hadden de vier hem tijdens de discussie nog met open vizier tegemoet getreden, nu komen ze zwaar bewapend met bijlen en zwaarden de kerk binnen. In het schemerduister van die decembermiddag wacht hij de vier op. "Waar is de verrader?" schreeuwen ze. "Hier ben ik"; zegt Becket, "niet een verrader maar een priester van God. Wat willen jullie?".¹⁶ De meeste van Beckets getrouwen vluchten nu weg het priesterkoor in of in de duistere hoeken van de kerk. Na een korte woordenwisseling die volgt met een belediging door Becket van één van zijn belagers hakken de vier op hem in. Daarna maken de moordenaars zich uit de voeten en schreeuwen tegen de omstanders dat ze het lichaam snel moeten begraven. Onderweg naar hun wijkplaats in Yorkshire plunderen de vier de bezittingen van de aartsbisschop.¹⁷ Johannes van Salisbury is die dag aanwezig en heeft alles zien gebeuren. Of hij zo dicht in de buurt was dat de bloedspatten van de martelaar hem raakten, valt te betwijfelen.¹⁸

INVLOED OP THOMAS, LUTHER EN CALVIJN

Nauwelijks is het lichaam van Becket begraven of de eerste verhalen over wonderen doen de ronde. De koning beseft al snel dat de moord op Becket, hoewel niet zijn expliciete opdracht, toch het gevolg was van zijn eigen woorden. Twee jaar later maakt hij de pelgrimstocht naar Canterbury om boete te doen. De laatste kilometers legt hij blootsvoets af, net zoals Thomas een paar jaar eerder, om een nacht lang voor het graf boete te doen in het zicht van de talrijke pelgrims die langs het graf trekken. Helemaal tevergeefs lijkt deze actie niet. Als hij de volgende dag opstaat, hoort de koning dat zijn belangrijke tegenstander op dat moment, de koning van Schotland, gevangen is genomen. Maar de impact van de moord op Becket reikte verder dan Engeland. Het ging hier niet alleen maar om een strijd tussen kerk en staat, tussen koning

en bisschop. Er was meer aan de hand. Van nu af aan werd hardop gesproken over het misbruik van macht door vorsten, over tirannie, onderdrukking en het recht van de onderdrukten om in opstand te komen. Het boek van Johannes van Salisbury komt in een nieuw licht te staan.

Een eeuw later nam Thomas van Aquino het idee van de tiranicide over en verdedigde het. We treffen het idee ook aan bij Johannes Calvijn die meende dat lagere beambten een besluit tot tiranicide zouden kunnen nemen op grond van ongeveer dezelfde criteria van de rechtvaardigde oorlog. Het probleem werd bijvoorbeeld urgent tijdens het afzetten en de ter dood veroordeling van koning Charles I van Engeland in 1649 toen de calvinistische tak van de Church of England in opstand kwam tegen de koning. Ook bij Maarten Luther, John Knox en de Hugenoten komen we ideeën over tiranicide tegen. Tiranicide roept niet alleen vragen op naar de legitimiteit van de machtsuitoefening door het politiek gezag, maar ook naar de legitimiteit van degene die in opstand komt tegen deze macht. De vraag is of met de toenemende democratische vertegenwoordiging in het politieke bestel er niet andere middelen zijn om van een tiranniek bestuur af te komen. Maar toch. Ook Hitler kwam op constitutionele wijze aan de macht en de theoloog en martelaar Dietrich Bonhoeffer meende dat je als christen daar tegen in verzet kon en moest komen en dat tiranicide daarbij een legitieme optie is.¹⁹

CONCLUSIE

Wie vandaag de dag de kathedraal van Canterbury bezoekt, kan niet om het verhaal van Becket heen. Hoewel zijn graf tijdens de reformatie verloren ging (koning Henry VIII zat niet te wachten op een plaats waar een man die tegen de koning in opstand kwam werd vereerd), blijft het verhaal mensen naar Canterbury trekken. Op de plaats van de moord staat een herinneringsaltaar. Op de plaats van de middeleeuwse schrijn brandt nu een eenvoudige kaars die de herinnering aan Becket levend houdt. En saint Thomas Becket wordt ieder jaar op de dag van zijn martelaarschap (29 december) herdacht in zowel de Anglicaanse als de Rooms-katholieke heiligenkalender.

Ergens lijken deze gebeurtenissen een afspiegeling van gebeurtenissen uit het Oude Testament, bijvoorbeeld de conflicten tussen de koningen en de profeten. Ook het denken over de plaats van de

vorst, niet alleen als hoeder van de wet, maar ook gebonden aan de wet (vgl. Deut. 17, 14-20), is in *Policraticus* te herkennen.

Tegelijkertijd is *Policraticus* schatplichtig aan het Canoniek Recht, het Romeins Recht en de Griekse filosofie. Die laatstgenoemde bron zou in de daarop komende eeuw een prominente rol gaan krijgen door de herontdekking van de politieke werken van de Griekse filosoof Aristoteles. Kerkleraar Thomas van Aquino (1215-1274), bijgenaamd 'De domme os', slaagde er als eerste in om de Aristotelische, op zintuiglijke waarneming gebaseerde traditie, op een consistente wijze te integreren binnen een samenhangende christelijke filosofie en theologie. In de volgende aflevering bestuderen we de betekenis van het denken van Thomas van Aquino over recht en bestuur. ■

EINDNOTEN

- ¹ Eliot baseerde zich op het ooggetuige verslag van Edward Grim in zijn *Vita S. Thomae* (ca. 1180).
- ² S. Schama, *A History of Britain, Volume 1: At the edge of the world?* BBC (2002), p. 130.
- ³ T.N. Bisson, *The crisis of the twelfth century: Power, Lordship and the origins of European Government*, Princeton University Press (2009), p. 81.
- ⁴ Schama (2002), p. 130.
- ⁵ B. Russell, *Geschiedenis van de Westerse Filosofie*, Utrecht: Kosmos 2006 (23ste druk), p. 470.
- ⁶ Paus Benedictus XVI, Algemene audiëntie, 16 december 2009, geraadpleegd op www.vatican.va.
- ⁷ Zie voor een uitgebreide beschrijving: C. Schaarschmidt, *Johannes Saresberiensis. Nach leben und studien, schriften und philosophie*, Leipzig: B.G. Teubner (1862).
- ⁸ Schaarschmidt (1862), p. 144.
- ⁹ J. Pieper, *Scholasticism. Personalities and problems of medieval philosophy*, St. Augustines press, 2nd revised edition (2001), p. 91.
- ¹⁰ Bisson (2009), p. 11.
- ¹¹ O. O'Donovan and J. Lockwood O'Donovan (eds.) *From Irenaeus to grotius. A sourcebook in Christian Political Thought*, Grand Rapids: W. B. Eerdmans Publishing Company (1999), p. 277.
- ¹² O'Donovan (1999), p. 278.
- ¹³ Bisson (2009), p. 489.
- ¹⁴ Bisson (2009), p. 281-282.
- ¹⁵ O'Donovan (1999), p. 279.
- ¹⁶ Schama (2002), pp. 141-143.
- ¹⁷ Bisson (2009), p. 484.
- ¹⁸ Schaarsschmidt (1862), p. 56.
- ¹⁹ Zie voor bespreking: D. Atkinson en D. Field (eds.), *New Dictionary of Christian Ethics and Pastoral Theology*, IVP (1995), pp. 868-869.

Cursus

‘Bijbel en politiek’

THEOLOGEN OVER CHRISTELIJKE POLITIEK

Alle christelijke politieke partijen hebben verloren in 2010. Dat roept vragen op. Gaat de ontkerkelijking zich vertalen in een minimalisering van christelijke politiek? Of is er meer aan de hand? Zien christenen zelf nog redenen om te stemmen op een christelijke partij? Hoe kun je de uitdaging voor christenen in de huidige samenleving omschrijven? Is die ook politiek, maatschappelijk, of beperkt tot de sfeer van de kerk? Zegt de bijbel daar iets over?

Het denken over deze vragen vindt plaats bij een politieke partij als de ChristenUnie, maar ook op universiteiten. Theologen onderzoeken Schrift, traditie en de werkelijkheid zelf om verheldering en richting in die werkelijkheid aan te brengen. Van daar dat het WI van de ChristenUnie deze winter samen met wetenschappers van verschillende universiteiten onder de vlag van AKZ+ een collegeserie rond politiek en theologie heeft opgezet.

PROGRAMMA

In vijf avonden wordt grondig nagedacht over uitgangspunten en geschiedenis van christelijke politiek, vanzelfsprekend met veel ruimte voor discussie.

17 JANUARI: DR. A.L.TH. DE BRUIJNE

Inleidend college over de begrippen 'overheid', 'politiek' en 'post-christelijk'. Hoe komt het dat juist vanuit theologische hoek vragen over christelijke politiek worden gesteld? Wat wordt eigenlijk bedoeld met de term post-christendom en hoe komen we dat in Nederland tegen?

31 JANUARI: DR. K. VAN BEKKUM

Wat kunnen we in de christelijke politiek met de tien geboden of het oudtestamentische spreken over gerechtigheid? In de politieke theologie is een discussie gaande over de vraag wat het betekent dat de Bijbelse nadruk op christelijk burgerschap wortelt in het Oude Testament. Besproken wordt de verhouding tussen God en de aardse machten en de betekenis van de wet in de huidige postchristelijke samenleving.

14 FEBRUARI: DR. J.C. KENNEDY

In dit college wordt de vraag naar christelijke

politiek vanuit historisch oogpunt benaderd. De geschiedenis van de afgelopen twee eeuwen staat centraal en de vraagstellingen die daarbij opkomen als het gaat om verzuiling en civil society.

28 FEBRUARI: DR. S. PAAS

In dit college staat centraal de vraag naar de verhouding tussen kerk en staat. De overheid zal niet de rol van redder aan moet nemen. Is het mogelijk om vanuit Bijbelse motieven een terughoudende visie op de overheid voor te staan? En wat betekent dat bijvoorbeeld voor sociaal beleid?

13 MAART: DR. A.L.TH. DE BRUIJNE

Op de laatste avond blikken we terug en gaan we na wat een en ander betekent voor onze huidige politieke situatie. Vanuit de persoon van Oliver O'Donovan is er bovendien aandacht voor de begrippen 'democratie' en 'theocratie' en de scheiding van de machten.

Plaats	Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, Johan van Oldebarneveldtlaan 46, Amersfoort
Tijd	19.30-22.00 (incl. pauze)
Kosten	175 euro (studenten 75 euro)
Informatie	Janneke Burger-Niemeijer (zie ook www.akzplus.nl) jjburger@tukampen.nl 038-4471710
Aanmelden	www.akzplus.nl

Het verbod op ritueel slachten

WAT DOET
DE SENAAT?

DOOR FRITS KALBERG

Recentelijk heeft de Tweede Kamer met grote meerderheid van stemmen het initiatiefwetsvoorstel van mevrouw Thieme van de PVDD tot vaststelling van het verbod op het onverdoofd ritueel slachten van dieren aangenomen. Deze aanvaarding brengt met zich, dat nu de Eerste Kamer als Hof van Revisie haar oordeel over het wetsvoorstel zal moeten geven. Mijs inziens zijn er overtuigende redenen om het wetsvoorstel alsnog op principiële gronden te verwerpen.

Op dit moment bevat de Gezondheids- en welzijns-wet voor dieren een uitzonderingsbepaling, die het mogelijk maakt om in geval van rituele slacht de dieren niet te verdoven. Het aangenomen wetsvoorstel kent echter geen uitzonderingsbepaling, maar een geheel verbod op onverdoofd ritueel slachten. In de toelichting op het wetsvoorstel wordt ten onrechte gesteld, dat het opheffen van de uitzonderingsbepaling niet strijdig is met de godsdienstvrijheid.

ONUITVOERBARE BEWIJSOPDRACHT

De Tweede Kamerfracties van VVD, PvdA, D66 en GroenLinks hebben door middel van een amendement op het wetsvoorstel voor joden en moslims een uitweg willen bieden om het onverdoofd ritueel

slachten van dieren toe te staan, indien evident wetenschappelijk bewijs wordt geleverd, dat onverdoofd ritueel slachten van dieren niet dieronvriendelijker is dan het reguliere slachten van dieren. Dit amendement is door de Tweede Kamer aangenomen en maakt derhalve deel uit van het aangenomen wetsvoorstel.

Daarbij kan men zich allereerst afvragen of het ten principale wel juist is, dat aan joden en moslims een dergelijke omgekeerde bewijslast wordt opgelegd. Immers, het onverdoofd ritueel slachten van dieren is vanouds de gebruikelijke wijze van ritueel slachten van dieren, zulks uiteraard met inachtneming evenwel van de daaraan te stellen eisen van

zorgvuldigheid. Logischer zou het dan ook zijn geweest, indien de voorstanders van verdoofd ritueel slachten van dieren zouden hebben moeten aantonen, dat deze vorm van slachten van dieren onder alle omstandigheden diervriendelijker is dan het onverdoofd ritueel slachten van dieren. Daarbij moet de Senaat als college van heroverweging uiteraard aandacht schenken aan de uitvoerbaarheid van het onderhavige wetsvoorstel op dit cruciale punt. Hierbij dient door de Senaat met name te worden gelet op het door voormelde Kamerfracties beoogde effect met het desbetreffende amendement. Door tegenstanders van het wetsvoorstel is er inmiddels op gewezen, dat joden en moslims in deze worden geconfronteerd met een niet uitvoerbare bewijsopdracht, welke uiteraard niet van de wetgever behoort uit te gaan. Derhalve kan niet worden gesteld, dat met de aanvaarding van vorenbedoeld amendement aan joden en moslims een handreiking is gedaan om het onverdoofd ritueel slachten van dieren, gelet op de in die gemeenschappen vanouds bestaande godsdienstige tradities dien-aangaande, bij wijze van uitzondering mogelijk te maken.

Hierdoor krijgt vorenvermeld verbod feitelijk een absoluut karakter. Dit zou reeds voor de Eerste Kamer een gegronde reden kunnen zijn om het wetsvoorstel alsnog op principiële gronden te verwerpen.

BEPERKING GODSDIENSTVRIJHEID

Dit temeer waar het wetsvoorstel ook op gespannen voet staat met de vrijheid van godsdienst ex artikel 6 van de Grondwet. Deze vrijheid ligt al eeuwen verankerd in de Nederlandse rechtsorde. Al vanaf de Unie van Utrecht in 1579 bestaat er een juridische bepaling waarin een onaantastbare private sfeer met betrekking tot de uitoefening van de godsdienst werd erkend. Daarom kan worden gesteld, dat de godsdienstvrijheid ons oudste grondrecht is. Bij de behandeling van de grondrechten in het kader van de algehele grondwetsherziening van 1983 heeft de heer Jongeling (GPV) dan ook voorgesteld om de bepaling omtrent de vrijheid van godsdienst als het eerste artikel in onze Grondwet op te nemen, omdat de godsdienstvrijheid nauw betrokken is geweest bij de zelfstandige vorming van de Nederlandse staat bij Vrede van Munster van 1648, waarbij de Koning van Spanje de Republiek als een onafhankelijke staat erkende. Weliswaar staat in het eerste lid van

artikel 6 van de Grondwet de beperking van dat grondrecht door de bekende passage "behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet", maar volgens de geschiedenis van dit grondwetsartikel wordt met de wet hier slechts de Strafwet bedoeld. Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat het Europese Hof voor de rechten van de Mens in 2000 heeft bepaald, dat het recht om zijn godsdienst of overtuiging vrij te belijden ook geldt voor de toepassing van de joodse spijswetten. Met name de rituele (koosjer) slacht valt onder de bescherming van de godsdienstvrijheid. Daarbij moet men bedenken, dat vrijheid van godsdienst kan worden getypeerd als een klassiek grondrecht. En klassieke grondrechten begrenzen de macht van de staat. In een rechtsstaat staat de vrijheid voorop en is de beperking daarvan een uitzondering. Een beperking van de godsdienstvrijheid kan en mag pas worden vastgesteld na een zorgvuldige afweging van de vrijheid en van de conflicterende rechten en belangen. Een van de strikte voorwaarden waaraan moet zijn voldaan, is dat de beperking van het grondrecht noodzakelijk is in een democratische samenleving. De staat moet kunnen aantonen, dat een absoluut verbod op het onverdoofd slachten voldoet aan de voorwaarden om de godsdienstvrijheid te beperken.

BEKRACHTIGING NIET VANZELFSPREKEND

Indien het initiatiefwetsvoorstel onverhoopt ook door de Eerste Kamer der Staten-Generaal zou worden aangenomen, wordt het kabinet geplaatst voor de vraag of het medewerking zal verlenen aan een bekrachtiging van de wet door de Koning ingevolge artikel 87 lid 1 van de Grondwet. Waar het hier een initiatiefwetsvoorstel betreft, is het geen vanzelfsprekende zaak dat dit door de Koning zal worden bekrachtigd. De Koning is geenszins verplicht om een ministeriële voordracht tot bekrachtiging voetstoots op te volgen. Als hij niet aanstonds wil tekenen, zal in overleg naar een oplossing moeten worden gezocht. Als de Koning bij zijn weigering blijft, ligt het in dit geval alleszins voor de hand, dat de ministers dit zullen accepteren, zodat de zaak daarmee niet naar buiten komt. Dit laatste ligt in dit geval temeer voor de hand, omdat het wetsvoorstel niet van het kabinet afkomstig is en dat de Raad van State als het hoogste adviescollege van Staat ten aanzien van het onderhavige wetsvoorstel een zeer negatief advies heeft uitgebracht. ■

Een mooi verhaal over het GPV

DOOR GUIDO HOOIVELD

Ooit heb ik met de gedachte gespeeld de geschiedenis van het GPV te schrijven. Op veel manieren ben ik verbonden geweest met deze partij. Het volgende heeft mij er echter van weerhouden: wie GPV zegt, zegt namelijk niet alleen politiek, maar ook kerk.

KERK EN POLITIEK

Kerk en politiek vormden in het GPV een onlosmakelijk verbonden twee-eenheid. Uit den treuren is binnen deze politieke partij, die vrijwel uitsluitend bestond uit gereformeerd-vrijgemaakten, over deze twee-eenheid gediscussieerd. Kort gezegd cirkelde deze discussie om de vraag in hoeverre kerkelijke eenheid noodzakelijk is voor het samen optrekken van christenen op politiek en maatschappelijk terrein. Het GPV heeft jarenlang deze kerkelijke eenheid absoluut noodzakelijk gevonden. Ruimte voor een ander standpunt of alleen nog maar een nuancering was er niet. Daarmee kreeg de discussie binnen het GPV over de kerk een 'alles of niets' karakter.

Het jarenlange debat binnen het GPV over het belang van de kerk voor de politiek, heb ik zelf in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw nog bewust meegemaakt. Hoewel het GPV inmiddels geschiedenis is, heb ik gemerkt dat mijn distantie

tot deze partij nog steeds te klein is om er een boek over te schrijven. Het leek mij geen aangename bezigheid om notulen, krantenartikelen en brochures door te nemen waarin op het scherp van de snede gedebatteerd werd over de verhouding kerk en politiek.

TE GROTE BETROKKENHEID

Ewout Klei heeft het wel aangedurfd om de partijgeschiedenis van het GPV op te schrijven. Mei jongstleden promoveerde hij aan de Theologische Universiteit in Kampen op zijn boek 'Klein maar krachtig, dat maakt ons uniek'. Een geschiedenis van het Gereformeerd Politiek Verbond, 1948-2003. Klei is evenals ik opgevoed in de gereformeerd vrijgemaakte wereld, maar hij is van bijna een generatie later. Waarschijnlijk heeft hij wel voldoende afstand tot het GPV gevoeld om zich op dit onderwerp te storten. Toch is ook Klei er nooit helemaal in geslaagd te ontkomen aan een te grote betrokkenheid. Ooit verzuchtte hij op een symposium dat de felheid waarmee binnen het GPV het debat over kerk en politiek werd gevoerd, het ook voor hem moeilijk maakte om ten alle tijde professionele distantie tot dit onderwerp in acht te nemen.

KLASSIEKERS

Het bovenstaande heeft meer dan duidelijk gemaakt dat we 'door de kerk heen' moeten als we ons bezighouden met de geschiedenis van

het GPV. Dat begint gelijk al in het eerste hoofdstuk. Dit gaat over het ontstaan van het GPV in de tweede helft van jaren veertig van de vorige eeuw. De 'klassiekers' passeren hier de revue: ethisch conflict, doorgaande reformatie en de kritiek op de beginselen van de ARP. Dit theologische en deels politieke begrippenapparaat vormden voor de vrijgemaakten de redenen voor de breuk met de ARP en de oprichting van het GPV.

Wat mij telkens opvalt in de boeken en artikelen over het ontstaan van het GPV, is dat zij niet verder komen dan het noemen en beschrijven van deze redenen. De verklaring voor de geboorte van deze partij blijft daarmee een ideologisch en vooral een theologisch gebeuren. Ook het boek van Klei ontkomt hier niet aan. Dit is onbevredigend. Want op de theologische en politieke argumenten die de vrijgemaakten gaven voor de vorming van het GPV, valt wel het een en ander af te dingen. Daarmee schieten deze argumenten tekort om het ontstaan van deze partij volledig te verklaren.

ZWAKKE ARGUMENTEN

Het zwakke van de argumenten die de vrijgemaakten aanvoerden om te breken met de ARP en een nieuwe partijformatie te starten zit in het volgende. Kritiek op de beginselen van de ARP hadden de (latere) vrijgemaakten ook al voor de Vrijmaking gehad, zonder dat dit voor hen aanleiding vormde om een nieuwe partij te beginnen. Ook het argument van doorgaande reformatie is niet ontbloeit van inconsequentheid. Doorgaande reformatie betekende dat reformatie in de kerk ook gevolgen moet hebben voor het maatschappelijke leven. Maar de latere vrijgemaakten hadden voor 1944 ondanks Afscheiding en Doleantie geen enkel bezwaar dat hervormden binnen de ARP actief waren. Het ethisch conflict is wellicht het meest sterke en authentieke argument dat de vrijgemaakten aanvoerden voor een eigen partijformatie. Dit conflict hield in dat vrijgemaakten het moreel onjuist vonden dat de gereformeerde synodalen hen in de kerk 'scheurmakers' noemden, maar ze zonder problemen in de politiek als volwaardige leden van de ARP

Guido Hooiveld is historicus en werkte van 1998 tot en met 2002 voor de Tweede Kamerfractie van GPV/ChristenUnie. Tegenwoordig is hij bestuurssecretaris bij de Theologische Universiteit in Kampen.

begroetten. Maar waarom hadden de vrijgemaakten dit conflict voor de tweede helft van de jaren veertig nooit gevoeld met de hervormde leden van de ARP? In de ogen van deze leden dwaalden de gereformeerden immers toch omdat ze de vaderlandse kerk hadden verlaten?

WROK STOND AAN DE WIEG

Het is dus niet afdoende het ontstaan van het GPV te verklaren vanuit een theologisch en ideologisch geschil. Klei komt overigens in zijn boek tot een aanzetje voor een ander perspectief. Ergens schrijft hij dat de vrijgemaakten na de kerkscheuring van 1944 zeer verongelikt waren. Ze hadden gelijk gehad in de kerkstrijd, maar dit gelijk niet gekregen. Hiermee raakt Klei aan een ander perspectief

‘WROK STOND MEDE AAN DE WIEG VAN HET GPV. HET IS EEN GEMIS DAT KLEI OP HET ONTSTAAN VAN HET GPV NIET HET PSYCHOLOGISCH PERSPECTIEF HEEFT LOSGELATEN’

op het ontstaan van het GPV: het psychologische. Na 1944 valt de gemoedstoestand van de vrijgemaakten ten opzichte van de synodalen te typeren als rancuneus. Talloze publicaties van vrijgemaakte zijde illustreren dit. Het is niet verwonderlijk dat de wrok tegen de synodalen over het aangedane kerkelijk onrecht, bij de vrijgemaakten de lust om binnen de ARP te participeren tot een minimum deed dalen. De oprichting van een eigen partij lag dan ook voor de hand, zeker in een samenleving die (nog) een verzuild karakter had. Ethisch conflict, doorgaande reformatie en de inhoudelijke kritiek op de ARP vormden de theoretische legitimering van het oprichten van het GPV. Deze legitimering kan in elk geval de historicus niet verhinderen om haar gedeeltelijk als schone vlag te zien boven een explosieve lading rancuneuze gevoelens. Wrok stond dus mede aan de wieg van het GPV. Het is een gemis dat Klei op het ontstaan van het GPV niet het psychologisch perspectief heeft losgelaten. Dat had tot een beter begrip van de oprichting van deze partij geleid.

VERBRUGH

In de jaren vijftig en zestig bleef het geredetwist over het belang van de kerk voor de politiek het GPV in de greep houden. Desondanks ontstond er in deze decennia een politiek programma. De grote initiator en vormgever hiervan was Bart Verbrugh. Vanwege zijn achtergrond had deze weinig affiniteit met het kerkelijk gehakketak binnen het GPV. Verbrugh kwam uit een vrijzinnig-hervormde familie, was in de jaren dertig gereformeerd geworden en had uit rationele overwegingen voor

de Vrijmaking gekozen. In de tweede helft van de jaren veertig, nog voordat hij lid werd van het GPV, was hij begonnen met het ontwikkelen van zijn politieke gedachten. Die waren in eerste instantie radicaal. Zo wilde hij het actief en passief kiesrecht van mensen die zich openlijk tegen het christendom hadden gekeerd, afnemen. Toen hij voor het GPV een politiek programma ging opstellen, verdwenen de scherpe kantjes. Centraal in Verbrughs gedachtegoed is dat de staat christelijk moet zijn en de overheid de plicht heeft God te eren. Klei spreekt in dit verband over een uiterlijke theocratie. De vraag is of deze term juist om Verbrughs denken te typeren. De latere Verbrugh omhelsde namelijk het principe van godsdienstvrijheid, een principe dat een moeilijke verhouding heeft met theocratie.

ZAKELIJK EN CONSTRUCTIEF

Het valt te begrijpen dat Verbrugh in het nog sterk christelijke Nederland van de jaren vijftig en begin jaren zestig, nog het ideaal van de christelijke staat formuleerde. Direct daarna begon echter de secularisatie, ook in de politiek. Vanwege het ideaal van de christelijke staat verloor het GPV hierdoor ideologisch de aansluiting bij de mainstream van de Nederlandse politiek. Het gedachtegoed van Verbrugh heeft echter het optreden van het GPV in de Tweede Kamer niet geschaad. De twee bekendste Kamerleden van deze partij, Pieter Jongeling en Gert Schutte, lieten in hun opereren in de dagelijkse praktijk de ideeën van Verbrugh voor wat ze waren en sloegen een zakelijke en constructieve toon aan. Ze werden daarom in de Kamer niet weggezet als vertegenwoordigers van een wereldvreemd splinterpartijtje. Er werd juist naar hen geluisterd. Het zakelijke en constructieve gedrag van Jongeling en Schutte verklaart Klei uit de wetenschap bij beide politici dat ze in de Tweede Kamer een andere toon moesten aanslaan dan voor de eigen achterban, wilden ze in Den Haag gehoord worden. Maar dat is een te gemakkelijke verklaring. Daarvoor is het contrast tussen de felle interne discussies over de kerk en het zakelijke en pragmatische optreden voor het forum van de natie te groot. Een aannemelijker verklaring lijkt mij dat Jongeling en Schutte in de traditie stonden van de (vooorlogse) ARP, vooral wat betreft de politieke stijl van deze partij.

VERWORTELING IN DE ARP

Hoewel de ARP bij uitstek bekendstaat als een christelijke politieke partij, doortrok een diepe pragmatische trek haar dagelijks politiek opereren. Dat begon al bij Abraham Kuyper. De antithese ging bij hem niet zo ver dat hij katholieken uitsloot van politieke samenwerking. Voor een confessionele meerderheid had hij immers de katholieken nodig. De pragmatische lijn die Kuyper had ingezet, zette zijn partijgenoot Theodoor Heemskerk voort. Tijdens zijn premierschap, dat duurde van 1908 tot 1913, liet hij de felle toon die Kuyper had aangeslagen tegen de niet-christelijke partijen los en koos hij voor een meer zakelijke benadering van deze partijen. Colijn vormde het vooroorlogse hoogtepunt van de pragmatische stijl van de ARP. In de jaren dertig maakten de liberalen deel uit van twee van zijn kabinetten.

De ARP mag dan in veel opzichten de antipool van en voor het GPV zijn geweest, desondanks is er, zeker in politieke stijl, sprake van continuïteit met deze partij. Eigenlijk is dat helemaal niet zo verwonderlijk gezien de verworteling van het GPV in de ARP. Hoewel sommige GPV-ers het misschien wel zo zagen, is de christelijke politiek niet met de oprichting van deze partij begonnen.

FUSIE

Het grootste succes had het GPV in de ogen van Klei onder Gert Schutte in de jaren tachtig en negentig. Paradoxaal genoeg had dit mede te maken met de kleine omvang van de partij. Gezien vanuit machtspolitiek was het GPV ongevaarlijk, en dat gaf Schutte de ruimte een positie in te nemen die grote partijen niet konden innemen. Paradoxaal is ook dat de succesjaren onder Schutte de inleiding zijn van het verdwijnen van het GPV. Ondanks de politieke voorspoed ontstond van onderop meer en meer twijfel aan het kerkgebonden karakter van de partij. Maar het duurde nog behoorlijk lang, aldus Klei, voordat het GPV samen met de RPF opging in de ChristenUnie. Klei wijt dit aan het rekening houden van het GPV-bestuur met verontrusten: de leden die om principiële redenen tegen een nieuwe partijformatie samen met de RPF waren. Volgens Klei was het bestuur overdreven bedacht op deze groep. Achteraf gezien is hun omvang te groot en hun positie te sterk ingeschat.

POSITIE SCHUTTE

Maar hier peilt Klei niet diep genoeg. Dat het allemaal zolang duurde voordat het tot de ChristenUnie kwam, had voor alles te maken met de positie van Schutte. Hij was geen voorstander van een samengaan met de RPF. Schutte was politiek slim genoeg om zich niet in het openbaar over de kwestie van samenwerking uit te laten. Achter de schermen wendde hij echter zijn invloed aan. Aangezien hij de partijleider was en ook nog eens succesvol, kon het GPV-bestuur niet zo maar aan hem voorbijgaan. Het bestuur was zich ervan bewust dat het fusieproces schade zou oplopen als Schutte zich gedwongen zou gaan voelen zich erin het openbaar tegen uit te spreken. Het heeft de nodige tijd gekost om hem achter het fusie-ideaal te krijgen.

ANALYSE

Klein maar krachtig, dat maakt ons uniek is vlot en met de nodige ironie geschreven. Dat laatste is ook wel nodig wil je de vele pagina's over de kerkelijke discussies doorkomen. Klei betoont zich een echte verhalenverteller. Het boek schiet echter te kort in de analyse. Ik heb het idee dat dit voor een deel aan de vraagstelling ligt. Klei heeft willen onderzoeken hoe de partijcultuur van het GPV te typeren was, welke relevantie deze kleine partij in het Nederlandse politieke landschap had en hoeveel ruimte zij kreeg van de seculiere meerderheid om haar eigen geluid te laten horen. De onderzoeksvragen hebben Klei niet uitgedaagd tot een diepgravende, historische ontleding van het GPV. Hij blijft teveel in het beschrijvende steken; zijn spade komt vaak niet verder dan het mooie verhaal. Klei noemt zijn boek in de ondertitel 'een geschiedenis van het GPV'. Voorlopig zal het wel dé geschiedenis van het GPV zijn, zo merkte zijn copromotor professor Henk te Velde tijdens Klei's promotie op. Een nieuw boek over het GPV ziet hij de komende decennia niet gauw verschijnen. Mochten historici zich in de nabije toekomst geroepen voelen tot deelonderzoek naar het GPV, dan is naar mijn mening de continuïteit tussen ARP en GPV een vruchtbaar perspectief. Politiek is het vervolgens interessant om de vraag te stellen wat de continuïteit tussen de ChristenUnie, als erfgenaam van het GPV, en de ARP is. Of spannender geformuleerd: wat de continuïteit tussen ARP en ChristenUnie behoort te zijn. ■

Goed bestuur dichtbij de burger

HOE BRENG JE DAT IN DE PRAKTIJK?

DOOR PIET ADEMA

Ik herinner mij een echtpaar dat moest vertrekken vanwege een nieuw wegtracé. Deze mensen hadden daar grote twijfels over. Hun in jaren op- en omgebouwde woonboerderij zou moeten verdwijnen. Zij vroegen om een gesprek met mij als bestuurder. Wat doe je dan als bestuurder? Per slot van rekening ging het om een democratisch besluit. Moet je dan wel in discussie gaan met individuele burgers die tegen het besluit zijn?

‘DE MENSELIJKE MAAT IS WAT MIJ BETREFT OOK DAT JE DE
WORSTELING DEELT MET DE SAMENLEVING. DOOR DAT TE DOEN
HEB IK MEERDERE MALEN BIJ TE NEMEN BESLUITEN STERKTE
TOEGEWENST GEKREGEN DOOR VOOR- ÉN TEGENSTANDERS’

De kloof tussen burgers en overheid lijkt groter dan ooit tevoren. Het wantrouwen van burgers jegens bestuurders komt regelmatig aan de oppervlakte. Via de media, verkiezingen en aan de stamtafel. Veel burgers zijn het vertrouwen in de overheid kwijt. Bestuurders van onze partij ervaren dat de samenleving harder is geworden in haar oordeel over bestuurders. Het lijkt erop dat je bijna niets meer goed kunt doen. Ook het niveau van de kritiek en onderbouwing daarvan krijgen een steeds bedenkelijker vorm. Emotie en gevoel lijken de feiten te overheersen. Wij als bestuurders kunnen daar wel eens over mopperen, maar is het wantrouwen van de burgers ook niet een beetje terecht? Laten we het eens omdraaien: hebben bestuurders eigenlijk wel vertrouwen in de burger?

DE KLOOF VERKLEINEN

Veel burgers hebben een beeld van bestuurders als ‘zakkenvullers’ die uiteindelijk uit zijn op mooie baantjes en zich niet bekommeren om de man in de straat. Veel besluiten worden in hun beleving over hun hoofden heen genomen. Inspraak in procedures is er vooral om het eigen gelijk van de overheid te bevestigen. En bestuurders en politici redeneren elke kromme uitspraak of beslissing wel weer recht. Dat wantrouwen wordt soms ook bevestigd. Denk bijvoorbeeld aan de eurocrisis. Veel burgers hadden grote scepsis over het verdwijnen van de gulden en de komst van de euro. En daar lijken ze nu in te worden bevestigd. Burgers zijn in de afgelopen jaren veel mondiger geworden. Kijk maar eens naar de stroom van kritiek op bestuurders die op internet is te vinden. En datzelfde internet heeft ervoor gezorgd dat informatie rijkelijk aanwezig is voor burgers. En via internet informeren burgers elkaar, of de informatie nu wel of niet klopt. U moet dus wel heel veel ambitie of roeping hebben om nog bestuurder te willen worden. Er is veel wantrouwen en grote druk. Toch kunt u in uw bestuursstijl laten zien dat het anders kan. Dat u kunt bouwen aan wederzijds vertrouwen en respect zonder dat men het altijd eens is. Ik heb ervaren dat met een paar basisprincipes en een goede basishouding, de kloof tussen mij en de burger kleiner werd. Hoe dat kwam, dat wil ik graag met u delen.

MENSELIJKE MAAT

Burgers hebben het gevoel dat veel beslissingen

over hun hoofden heen worden genomen. En heel vaak hebben besluiten ook een schaal of abstractieniveau ver bij burgers vandaan. Het gaat om heel grote bedragen of ingrepen die ver uitstijgen boven de eigen achtertuin. Daarom is het van belang steeds de menselijke maat te onderkennen. Dus: wat betekent het besluit voor iemand persoonlijk? Als bestuurder zorgt een dergelijke afweging ook voor meer betrokkenheid bij de individuele burger. Je blijft als bestuurder zo dicht bij de burger staan. Daarnaast is het ook van belang in de communicatie over het besluit. Zo kun je ook ‘grote’ besluiten toch dicht bij de burger brengen.

PERSOONLIJKE WORSTELING

Veel burgers die de gevolgen van besluiten heel concreet ervaren, willen dit graag met de betrokken bestuurder delen. Zoals dat echtpaar dat graag wilde praten over het wegtracé. Geef die ruimte. Maar dan wel vanuit een oprechte geïnteresseerdheid. Een gesprek moet natuurlijk wel goed mogelijk zijn. Als het niveau de bedenkelijkheid heeft van wat je vaak tegen komt op internet is het maar zeer de vraag of een gesprek zinvol is. Ook hier zijn wederzijds respect en vertrouwen sleutelbegrippen. Dergelijke gesprekken kunnen soms verrassende wendingen geven. Vaak ervaart een bestuurder ook een persoonlijke worsteling in de afwegingen. Als belangen tegenover elkaar staan. Als effecten soms individueel ingrijpend zijn. De menselijke maat is wat mij betreft ook dat je die worsteling deelt met de betrokkenen en de samenleving. Die zullen dat herkennen. Door dat te doen heb ik meerdere malen bij te nemen besluiten sterkte toegewenst gekregen door voor- én tegenstanders. En dat respect is ook na het genomen besluit gebleven.

BEGINSPRAAK

Veel besluitvormingsprocedures vinden vanaf de tekentafel plaats. Ambtenaren, adviseurs en bestuurders werken het beleid op papier uit en komen met een voorstel naar de samenleving. Dan volgt interactie met de samenleving via inspraak. Hierdoor gaan bestuurders met een vooringegenomenheid de discussie aan en zijn ze, om gezichtsverlies te voorkomen, vaak niet meer bereid het standpunt fors aan te passen. Hierdoor hebben burgers het gevoel dat er niet serieus naar hen wordt geluisterd. Het kan ook anders. In plaats van

burgers en belangenorganisaties pas te laten spreken bij formele inspraakmomenten kun je er voor kiezen om de procedure te starten met inspraak, of te wel beginspraak. Dus zonder reeds ingenomen standpunten, zonder het werk van de tekentafel, zonder mogelijke oplossingen het gesprek aangaan en horen waar burgers knelpunten ervaren en oplossingen zien. Duurzame oplossingen creëren.

VOORBEELD: SPOORLIJN DOOR NATUUR

Dit heb ik bijvoorbeeld toegepast bij de mogelijke aanleg van een spoorlijn waarvoor hectares Natura-2000terrein opgeofferd moesten worden. De overheid is snel geneigd en verplicht een dergelijke ingreep in (extra) hectares te compenseren. De wens van natuurorganisaties en terreinbeheerders was echter dat het terrein nat gemaakt zou worden zoals het oorspronkelijk ook was. Hiervoor zijn in diverse sessies oplossingen bedacht waardoor de trein niet langer een bedreiging maar juist een kans was geworden. Zo kwam er dus draagvlak voor deze moeilijke ingreep. En ik als ChristenUniebestuurder had een win-win-situatie bereikt: aanleg van een OV-voorziening en versterking van de natuur. Wil beginspraak kansrijk zijn dan moet er wederzijds vertrouwen zijn en een open houding naar elkaar. Beginspraak zorgt er ook voor dat alle belangen in een vroegtijdig stadium op tafel komen. Hierdoor ontstaat bij de diverse belangenbehartigers begrip voor al die belangen. Dit helpt om tot gedragen besluitvorming te komen. Ook al gaat het om in de basis impopulaire maatregelen.

CRITICI UITNODIGEN

Natuurlijk is het van belang bij de feiten te blijven in discussies. Maar als sentimenten en emoties leven, is het belangrijk te achterhalen waar de kern of oorzaak van dergelijke gevoelens zitten. Het is

SAMENVATTING

- De kloof tussen bestuurder en burger lijkt groter dan ooit
- Door echt en tijdig contact te zoeken verkleint de kloof...
- ...en groeit het draagvlak voor besluiten

Piet Adema is Waarnemend Burgemeester en oud gedeputeerde.

dus van belang om de confrontatie hierover aan te gaan. Zo heb ik de gewoonte om iedereen die in de media via opiniërende artikelen, ingezonden stukken of tv-interviews kritiek levert op beleid te achterhalen en uit te nodigen voor een gesprek. Niet om elkaar direct te overtuigen (als dat gebeurt, is dat natuurlijk mooi meegenomen), maar juist om standpunten te verduidelijken. Een persoonlijk gesprek kan ook goed worden gebruikt om achtergronden die in de media geen rol spelen met elkaar te delen. Hoewel je het niet altijd eens wordt, is mijn ervaring dat zo'n gesprek veel kritiek wegneemt en in veel gevallen een ambassadeur op feestjes en dergelijke oplevert.

EERLIJKHEID

Bestuurders zijn gewone mensen. Met talenten, maar ook met gebreken. Gewone mensen die dus ook fouten maken, ongelukkige uitlatingen doen of zich verspreken. Natuurlijk is voorkomen ook hier beter dan genezen. Dat mag echter niet leiden tot alleen risicomijdend gedrag. Dat bevestigt het beeld dat de bestuurder alleen maar op het pluche zit voor zijn eigen carrière. De samenleving beseft heel goed dat ook bestuurders fouten kunnen maken. Maar wees daar dan ook eerlijk over. Dan zal het ook snel worden vergeven en vergeten. Ik heb eens een in de media een opmerking gemaakt die, in tegenstelling tot wat ik op dat moment wist, niet bleek te kloppen. Die vergissing heb ik vervolgens veel te lang in de media ‘in de lucht laten hangen’. Hierdoor werd dit veel groter dan wenselijk was en leidde het af van de inhoud die er werkelijk toe deed. Veel beter had ik de vergissing direct na de uitlating kunnen ontzenuwen door ronduit aan te geven dat het een vergissing betrof. En dat ik achteraf gezien dus fout zat. Dan was het klein gebleven. Dat is beter dan bijvoorbeeld een vergissing toch dichtredeneren om er onbeschadigd uit proberen te komen. Dat hebben we ook gezien bij premier Rutte. Door niet ronduit toe te geven dat hij een vergissing had gemaakt bij de miljardendeal met Griekenland is de schade veel groter geworden dan nodig was. Eerlijkheid geldt overigens ook bij ‘gebroken’ kiezersbeloften. Er zijn altijd punten die je in verkiezingscampagnes hebt benoemd maar die in de coalitieonderhandelingen toch sneuvelen. Ga die punten niet wegmasseren door op te sommen wat er allemaal wel is bereikt, maar begin

‘RICHT U ALS POLITICUS OOK OP ALTERNATIEVE NETWERKEN WAAR U DE ‘ECHTE’ VERHALEN HOORT. EN LAAT U INSPIREREN DOOR MENSEN MET EEN BIJZONDER VERHAAL. DE HULPVER- LENER, DE BAKKER, DE TAXICHAUFFEUR EN DE POLITIEMAN’

duidelijk te maken dat het niet is gelukt om het punt te verzilveren. En dat ook u dat jammer vindt. En dat u zich zult blijven inzetten op dat punt. Ga pas dan aangeven wat er wel is bereikt.

BEGRIJPT U WAT U DOET?

Bestuurders nemen besluiten. Ze zitten, zoals de term al aangeeft, aan het stuur. U kunt zich door een wereld van ambtenaren en adviseurs laten adviseren. U kunt bijvoorbeeld met beginspraak iedereen in het voortraject hebben betrokken. Maar ù neemt uiteindelijk het besluit. Dat besluit kan dus ook prima gemotiveerd afwijken van wat ambtenaren en adviseurs zeggen. U bent per slot van rekening niet hùn woordvoerder. U moet het besluit natuurlijk wel kunnen verantwoorden. En als u het besluit hebt genomen breng dat dan ook naar buiten. En blijf daar achter staan. Zelf. Laat u in de communicatie over besluiten nooit vertegenwoordigen door woordvoerders of anderen, maar doe het zelf. Hoe vervelend het besluit ook is. Betrokkenen voelen vaak wel aan welke kant een besluit opgaat. Wees daar dan ook duidelijk over. Zorg ervoor dat u besluiten helemaal doorgrondt. Want als de bestuurder het al niet begrijpt, hoe kan hij/zij het dan begrijpelijk uitleggen aan de samenleving? Een effect van sociale media is dat nieuws zich razendsnel verspreidt. Maar dat geldt ook voor geruchten. Zorg dat u hierover tijdig bent geïnformeerd. Zodat u hierop kunt inspelen.

ALTERNATIEVE NETWERKEN

Een gevaar voor politici en bestuurders is dat hun beeldvorming in grote mate wordt bepaald door het politiek bestuurlijke circuit en wat daaromheen zit. De ‘Haagse kaasstolp’ is daarvoor een mooie metafoor. Het is belangrijk om als partij, maar ook als bestuurder een organisatie te hebben die een afspiegeling vormt van de samenleving. Met publieke vertegenwoordigers die zich laten inspireren door wat er leeft in de samenleving en deze van binnenuit kennen. Beweeg u als politicus dus niet alleen in de netwerken van belangenorganisaties, bestuurders en politici, maar richt u ook op alternatieve netwerken waar u de ‘echte’ verhalen hoort. En laat u inspireren door mensen met een bijzonder verhaal. De

hulpverlener, de bakker, de taxichauffeur en de politiemann.

Ga na of het beleid dat wordt ontwikkeld niet een speeltje is van ambtenaren of belangenorganisaties en of de samenleving op dit soort besluiten wel echt zit te wachten. Dit is erg belangrijk omdat veel beleid wordt ervaren als extra regeldruk. Heb dus goed contact met de samenleving via netwerken, zodat u beleidsvoornemens kunt toetsen en weet dat het ook echt dat effect zal geven dat u ermee beoogt.

Sla uitnodigingen om ergens iets te vertellen niet te snel af. Ook een klein gezelschap kan toch weer de nodige ambassadeurs opleveren.

DICHTBIJ GOD, DE BURGER EN UZELF

Als u politicus of bestuurder bent dan is dat een rol die u invult. Maar ga die rol nooit spelen. Blijf dicht bij uzelf. De kloof tussen samenleving en overheid wordt mede bepaald doordat burgers zich niet meer in hun bestuurders herkennen. Dus is mijn advies aan ChristenUnie-bestuurders: blijf dicht bij God, de samenleving en uzelf.

Hoe het is afgelopen met dat echtpaar dat hun woonboerderij op moest offeren voor een nieuw wegtracé? Zij wilden graag met mij in gesprek. Ik had een woordvoerder kunnen sturen. Ik had ze uit kunnen nodigen in mijn kantoor. Ik had hun ver-

zoek kunnen negeren en het besluit gewoon door kunnen zetten. Maar ik besloot bij deze mensen op bezoek te gaan. Zo kon ik mij echt inleven in hun situatie. Toen we echt diep op het onderwerp gingen, bleek dat niet het besluit over de weg hen dwars zat. Zij respecteerden de democratie. Maar waar zij van wakker lagen, was de kans dat ze voor niets zouden gaan verhuizen. Dat hun woning zou worden gesloopt, en daarna het besluit door de politiek zou worden teruggedraaid. Zodat alles voor niets was geweest. We hebben daar toen afspraken over gemaakt. Tot wederzijdse tevredenheid. En geloof me, zo'n oplossing vindt u niet in de procedureboekjes op het provinciehuis... ■

'Een vangnet is geen hangmat'

GESPREK MET
KERSVERSE BURGEMEESTER
ADRIAAN HOOGENDOORN

DOOR GEERT JAN SPIJKER

'Positief bouwen', dat is zijn inzet. Maar met beperkte verwachting van de overheid: 'De samenleving moet terug worden gegeven aan de samenleving.'

Adriaan Hoogendoorn heeft een heldere visie bij aanvang van zijn werk als burgemeester. Na jaren als gemeentesecretaris te hebben gewerkt, onder meer in Waddinxveen, gaat hij nu aan de slag in het Gelderse Oldebroek.

Je hebt hiervoor zeven jaar in Waddinxveen (26.000 inwoners) gewerkt. Hoe ben je daar gekomen?

In Waddinxveen was in 2003 een forse bestuurscrisis en ze zochten iemand die dat voortvarend kon aanpakken. Als gemeentesecretaris in Twente heb ik de fusie Vriezenveen/Den Ham geleid; daardoor was ik bekend met een proces vol valkuilen en tegengestelde belangen. Toen dat goed afgerond was, werd ik benaderd vanuit Waddinxveen. Dat kwam goed uit, want in de nieuwe gemeente Twenterand was mijn klus geklaard. Ik ben niet iemand om op de winkel te passen.

Crisis in Waddinxveen: wat was er aan de hand?

Een bestuurlijke én ambtelijke crisis met veel slachtoffers en een verziekte sfeer. Decennialang gesteggel over realisering van een geheel nieuw centrum (investering van zo'n 350 miljoen euro) speelde een belangrijke rol. Ik heb toen allereerst gehamerd op de rolverdeling tussen raad, college en organisatie: alle betrokkenen moeten blijven bij hun eigen rol. We hebben nauw contact onderhouden met de fractievoorzitters en veel geïnvesteerd in bestuurlijke verhoudingen. Reorganisatie en professionalisering was onvermijdelijk. Verder is de zogenaamde 'Waddinxveense ziekte' (steeds

veranderen van bestuurlijk standpunt) aangepakt; consistentie is absoluut nodig. Politiek en maatschappelijk debat is uiteraard belangrijk, maar als er een besluit is genomen dan houden we ons daar allemaal aan. Koersvastheid vergroot het vertrouwen in de overheid.

Waarom is vertrouwen belangrijk?

Burgers willen weten waar ze aan toe zijn. Ze willen best wat inleveren voor het algemeen belang, als er maar een visie achter zit. Dan kun je veel weerstanden overwinnen. Met dat winkelcentrumproject moesten we omwonenden, winkeliers, sportclubs en andere partijen overtuigen. Als je handelt vanuit een heldere visie dan blijken burgers daar redelijk en realistisch op te reageren. Daarnaast moet je een win-win-situatie creëren en aantonen dat de overheid alleen samen met maatschappelijke partners voor de samenleving iets kan bereiken.

Hoe kijk je na zeven jaar Waddinxveen terug op die periode?

Met veel voldoening. De organisatie is op orde en de bestuurlijke verhoudingen zijn goed. Alle grote projecten zijn nu in uitvoering, onder meer een nieuwe woonwijk van 3.000 woningen. Ook het winkelcentrum komt er! De eerste paal gaat dit najaar de grond in. Bestuurskracht en prestaties van de gemeente zijn meetbaar gestegen en dat heeft ook het vertrouwen van burgers in de lokale overheid vergroot.

Het Rijk laat steeds meer taken over aan lokale overheden. Is dat een teken van vertrouwen of wil men gewoon bezuinigen?

Het kabinet deelt de visie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, dat gemeenten voor de burger 'de eerste overheid' zijn. Het sluit ook aan bij de ChristenUnie-visie: Goed bestuur dichtbij de burger. Meer dan rijk of provincie hebben gemeenten zicht op problemen in de lokale samenleving.

Maar ook kunnen gemeenten daardoor beter oplossingen in beeld krijgen. Nog belangrijker is dat gemeenten het beste in staat zijn om maatschappelijke partners in de samenleving te mobiliseren om de problemen gericht aan te pakken. De werking van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning is daarvan een goed voorbeeld evenals de Wet Werk en Bijstand. Dan is decentraliseren van taken naar gemeenten niet zo gek. Maar het rijk grijpt dat ook graag aan om te kunnen bezuinigen. De vooronderstelling is dat gemeenten in staat zijn taken efficiënter en dus goedkoper uit te voeren. Een terecht compliment, maar het rijk overdrijft dat graag.

Hoe maken we 'de omslag naar de samenleving'?

Onder andere de WMO heeft laten zien dat de decentralisatie winst het grootst is bij gemeenten die beschikken over een goede sociale infrastructuur. Dat is vaak het geval in meer dorpse gemeenschappen zoals Waddinxveen en Oldebroek. Van belang blijft wel dat de afstand tussen gemeentebestuurders en inwoners niet te groot wordt. Het elkaar (kunnen) kennen en betrekken is van groot belang. Een gemeente moet daarom als bestuurlijke entiteit zoveel mogelijk samenvallen met de samenleving als maatschappelijke entiteit. Ambtelijke schaalvergroting kan helpen de professionaliteit te verbeteren, maar met bestuurlijke schaalvergroting moeten we voorzichtiger zijn.

De economische situatie noodzaakt tot bezinning op overheidstaken. Maar daarvan moeten we het niet teveel laten afhangen. Ik pleit voor een principiële benadering. Burgers zijn primair zelf

Oldebroek heeft 23.000 inwoners, met verschillende kernen; Wezep en Oldebroek zijn de grootste kernen. De ChristenUnie heeft er 6 zetels (van de 19). Samen met SGP en CDA vormt de ChristenUnie het college.

verantwoordelijk. De samenleving heeft de overheid lang niet altijd nodig. De overheid biedt een vangnet, maar geen hangmat. Een te actieve overheid maakt de samenleving lui.

Heb je bepaalde doelen als burgemeester?

De verbinding leggen met de bevolking. Ik wil het gesprek aangaan met de lokale gemeenschap. Hoe kunnen burgers (individueel of collectief) invulling geven aan hun eigen verantwoordelijkheden? De gemeente kan daarbij een stimulerende en faciliterende rol vervullen. De overheid moet vooral recht en gerechtigheid bevorderen en er voor waken dat niet het recht van de sterkste gaat heersen. Als burgemeester wil ik bijdragen aan besef van waarden en normen. Respectvol met elkaar omgaan en een boodschap aan elkaar hebben. Zeg maar, de kunst van het samenleven.

Je bent lid van het curatorium van het WI. Waar moeten het WI en de ChristenUnie zich voor inzetten de komende tijd?

Twee samenhangende zaken. Allereerst de rol van de overheid: hoe geven we de samenleving terug aan de mensen? We moeten een visie ontwikkelen waarbij de extremen van liberalisme en socialisme gemeden worden. De rechtsstaat is dan randvoorwaardelijk van grote betekenis en die staat momenteel in de discussie over botsende grondrechten nogal onder druk. Formeel kennen onze grondrechten geen rangordening, maar het antidiscriminatiebeginsel lijkt bij de politiek steeds meer voorrang te krijgen boven de vrijheid van godsdienst. Intussen mogen mensen met gewetensbezwaren kennelijk wel worden gediscrimineerd. Zie het debat rond de weigerambtenaar. Er is weinig begrip voor hun gewetensbezwaren. Alsof de weigerambtenaar het gewoon ergens niet mee eens is; het ligt veel dieper. Het gaat hier om vrijheid van geweten. Dat moeten we bewaken en heus niet alleen voor christenen. Het is een universeel recht! ■

Lokaal werken aan politiek profiel

DOOR ANNERIEKE PRUIM

“Als je overtuigd bent van je boodschap is het verkopen ervan niet moeilijk”. Voor Aldrik Dijkstra reden om goed na te denken over de profilering van de ChristenUnie in Hilversum. Dijkstra is eigenaar van een adviesbureau, werkzaam als griffier en raadslid voor de ChristenUnie in Hilversum. Hij ontwierp in samenwerking met het ChristenUnie Opleidingscentrum de training Politieke Profilering die in december van start gaat.

“Het zit ChristenUnie-mensen misschien nog niet zo in de genen om strategisch na te denken over profilering en het uitventen van onze successen, maar ons bestaansrecht hangt er toch echt vanaf.”

PRAKTIJKVOORBEELDEN

In Hilversum organiseert de ChristenUnie altijd direct na de gemeenteraadsverkiezingen een strategische heisessie waarin de lijnen voor de volgende vier jaar worden uitgezet. “We zetten onze speerpunten uit in de tijd en maken voorlopige plannen. Na een half jaar volgt de eerste vervolgbijeenkomst. Dan kijken we welke stappen we al gezet hebben en welke actuele ontwikkelingen er zijn, soms stellen we dan ons plan bij.” Uit de lopende raadsperiode weet Dijkstra zo twee successen te noemen die dankzij deze werkwijze zijn behaald. Bij de eerste heisessie na de verkiezingen besloot de fractie om duurzaamheid hoog op de agenda te zetten. Toen andere partijen dat ook leken te doen heeft de ChristenUnie alle partijen bij elkaar gebracht om te praten over dit thema. Hieruit is een initiatiefvoorstel gerold dat unaniem door de raad is aangenomen: Hilversum moet in 2050 een CO2 neutrale gemeente zijn. Dat

betekent duurzamer en groener en dit gaat vertaald worden op alle beleidsterreinen.

INITIATIEF NEMEN EN SUCCES CLAIMEN

Hoewel alle partijen dus betrokken waren bij de totstandkoming van dit voorstel is het toch voor iedereen duidelijk dat het succes op het conto van de ChristenUnie moet worden geschreven. Dijkstra: “Wij hebben van begin af aan dit punt geclaimd: via de website, in interviews, via twitter. Natuurlijk hebben we ook het politieke spel gespeeld. We hebben strategische partners gezocht in zowel een oppositiepartij als een coalitiepartij. Zo hebben we een goed voorstel liggen met een duidelijk ChristenUnie-stempel en de inwoners van de gemeente herkennen dat stempel ook”.

Armoedebeleid is het tweede thema waarop de fractie in Hilversum zich heeft geprofileerd. Deze keer is gekozen voor het organiseren van een werkgroep met alle lokale maatschappelijke organisaties die te maken hebben met armoede. “Hiervoor hebben we alleen het CDA uitgenodigd om mee te doen. Dat was ook een bewuste keuze.” Dijkstra wordt nu in Hilversum aangesproken vanwege zijn inzet voor een rechtvaardig armoedebeleid. “Daar doe je het toch voor?”.

Op de vraag waarom raads- en Statenleden de training Politieke Profilering moeten volgen kan Dijkstra een kort antwoord geven: “In deze training gaat het over alle aspecten van profileren: de boodschap, de strategie, de communicatie en degene die de boodschap brengt. Een must voor alle vertegenwoordigers van de ChristenUnie.”

De Training Politieke Profilering start op 17 december 2011 met bijeenkomsten in Assen, Amersfoort en Dordrecht. Meer informatie op www.opleiding.christenunie.nl/politiekeprofilering of via opleiding@christenunie.nl

Column

Overheidsbeleid debet aan rellen

DOOR HERMAN SIETSMa, HOOFDREDACTEUR DENKWIJZER

Dat was schrikken in Engeland, die plunderingen en vechtpartijen. Premier Cameron maakte er een morele kwestie van: de oorzaak ligt volgens hem bij *gezinnen zonder vaders, het egoïsme in de samenleving, scholen zonder discipline, de rechten zonder verantwoordelijkheden*.... De maatschappij moet, zo zei hij, weer aangeven wat goed en verkeerd is en de staat zal niet aarzelen overtreders hard aan te pakken. Een voorproefje van wat Nederland te wachten staat?

De reactie van de Britse regering is een deel van het verhaal. “Moraal” is namelijk niet op afroep verkrijgbaar. Er groeien generaties op die weinig moraal hebben ontdekt in de samenleving. Niet bij bankdirecteuren, niet bij politici en kerkelijke leiders, niet bij vaders/moeders die hun gezin verlieten en niet bij hun belangrijkste opvoeder, de televisie. Bovendien zijn opvattingen over goed en kwaad door het postmodernisme gerelativeerd. De kerk is een marginaal verschijnsel geworden en het humanisme is iets voor liefhebbers, omdat het aan appellerende kracht ontbreekt.

UITGESLOTEN VAN WELVAART EN ZINGEVING

De boodschap achter dat alles is onmiskenbaar geweest dat iedereen vooral moest doen wat hij/zij zelf wilde. De overheid heeft dat met haar regulerende systemen (wetten, belastingen) bevorderd. Zo ontstond de nieuwe klasse welgestelden; de yuppen met hoge inkomens en maximaal profijt van collectieve voorzieningen zoals kinderopvang versus het gezin met één kostwinner. De bankiers en speculanten die allang binnen zijn en de gevolgen van de bancaire crisis bij anderen neerleggen. De welgestelden in dure woningen die de hypotheek-renteaftrek in stand willen houden en daarmee de woningprijs voor starters hoog houden. De verdedigers van het ‘joods-christelijke gedachtegoed’ die, zonder ooit een voet in een kerk te zetten, dit begrip vooral gebruiken om hun eigen belangen te beschermen. De middenstanders die goed verdienen aan geweldgames.

Achter de formele wereld van wet en orde liggen dan de verborgen mechanismen van uitsluiting. Degenen met een minder goed verstand, met minder welgestelde ouders, met een minder prettige uitstraling (recent onderzoek wijst uit dat mensen die er goed uitzien veel meer kans hebben op een baan), allochtonen. Veel moreel kapitaal bouw je dan niet op.

IMMORELE OVERHEID

Het is opvallend dat er een politieke discussie over ‘moraal’ komt als het bezit en de veiligheid van de burgers worden aangetast. Het gaat namelijk niet alleen om de afwezigheid van rellen, maar om een samenleving waarin iedereen er mag zijn, waarin welvaart gedeeld wordt en mensen verantwoordelijkheid voor elkaar willen dragen. Je zou kunnen zeggen: *het is immoreel als de overheid de moraal aanvoert om haar systeem te handhaven*. De discussie over de moraal en de betekenis ervan voor de publieke samenleving moet dan ook permanent plaatsvinden. Christelijke gemeenschappen die zondag aan zondag het grote gebod van de liefde tot God en de naaste horen en zich daarop bezinnen kunnen voor een samenleving van grote betekenis zijn.

‘LOKALE POLITIEK ZAL MEER MOETEN DENKEN IN SAMENSPEL EN SAMENWERKING TUSSEN POLITIEK, ORGANISATIES EN BURGERS. ER KOMT BIJVOORBEELD „STEEDS MEER AANDACHT VOOR COÖPERATIEVE VERBANDEN. EEN VOORBEELD IS STADSDORP ZUID, EEN VERENIGING IN AMSTERDAM DIE ONDERLING DIENSTEN REGELEN ZONDER DAT HET BESTUUR ERAAN TE PAS KOMT.’

Hans Boutellier, pagina 7

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C010038